Slovenská reč — časopis pre otázky jazykovej kultúry — vychádza v desiatich číslach do roka. Vydáva Matica slovenská v Turčianskom Sv. Martine. Vedie redakčný kruh. Zodpovedný redaktor **Eugen Jóna.** — Predpláca sa na rok 100 Kčs. Predplatiť možno kedykoľvek, zastaviť len po ukončení ročníka. — Tlačí Neografia, úč. spol. v T. Sv. Martine. — Ročník XII, číslo 5—6, máj—jún 1946.

Štefan Peciar: Slovenská kvantita a rytmický zákon 137. — *Jozef Orlovský:* Množný genitív vzoru *ryba* 152. — *Anton Jánošík:* Kvantita ženských foriem *-anka (-ianka)* k menám obyvateľov na *-an* 168. — *Ján Horecký:* Grécke a latinské mená v slovenčine 178. — *Ján Žigo:* Anton Bernolák o slovenskom pravopise 184.

Kronika

Ján Mihál: Dr. Samo Czambel 191.

Kritiky a recenzie

Eugen Jóna: Eugen Pauliny, Dve kapitoly o spisovnom jazyku a nárečí 194.

Rozličnosti

Itália—Taliansko 196. — Fabrika, kefa, kenguru — továreň, kartáč, klokan 197. — Baňa Lucia, Štos 198. — Omrviny 198. — Karolína 199. — Zámeno s v o j 199. Sobáš, svadba, manželstvo 199. — Nocľaha? 200. — Vo Smokovciach, či v Smokovcoch? 200.

SLOVENSKÁ REČ
ROČNÍK XII. — ČÍSLO 5—6.

Slovenská kvantita a rytmický zákon

Venované pamiatke Ľudovíta Štúra

ŠTEFAN PECIAR

I. Ľudovít Štúr, opierajúc sa o systém stredoslovenských nárečí, kodifikoval v spisovnej slovenčine tzv. *rytmický zákon,* podľa ktorého v jednom slove nemôžu bezprostredne za sebou nasledovať dve dlhé slabiky.[1] Tento zákon platí v systéme spisovnej slovenčiny doteraz.[2] Je však veľký rozdiel medzi *bezvýnimočným* rytmickým zákonom, ako ho stanovil Štúr, a dnešným jeho poňatím, pri ktorom poznáme kopu „výnimiek".

Nebude nezaujímavé zistiť, kedy a prečo sa pôvodný zákon premenil, resp. postupne menil na „pravidlo s výnimkami". Prekvapuje, že Hattala a Hodža, ktorí zmenili Štúrov fonetický pravopis na etymologický, prijali Štúrov rytmický zákon bez zmeny.

M. Hattala[3] píše: „Slovák zpravidla neznáša (de regula haud fert) v tom istom slove dve dlhé slabiky za sebou". K dĺžkam počíta Hattala okrem dlhých samohlások *á, é, í, ó, ú* a „polosamohlások" *ĺ, ŕ* aj diftongy *ia, ie, iu* a neprávom — v duchu vtedajšieho stavu lingvistiky — aj *ou*[4], hoci vedel, že

[1] *Nauka reči slovenskej,* 48, 104, 111 a passim.

[2] *Pravidlá slovenského pravopisu.* Vydala Matica slovenská 1940, 47.

[3] *Grammatica linguae Slovenicae,* Schemnicii 1850, 27.

[4] Spojenie *ou* v prípadoch ako *dobrou ženou* nie je v slovenčine diftong, lež soskupenie „*o* + spoluhláska *v*", ako ukázal R. Jakobson v člán-

sa *-ou* v inštr. sg. fem. neskracuje.[5] Hattala ešte nevedel o nijakých výnimkách. Ba naopak, pripomína zachovávanie rytmického zákona aj pri takých kategóriách, v ktorých dnešná pravopisná norma žiada porušenie tohto zákona. Podľa Hattalu[6] skracujú sa vo všetkých pádoch nielen koncovky adjektív typu *krásny, -a, -e,* lež aj koncovky adjektív typu *ptáči, -a, -e,* takže príslušné tvary znejú: *ptáčeho, -emu, -u, -im, -e* ap. Hattala zaznamenal aj zvolenské tvary *krásnyho, -ymu, ptáčiho, -imu,* s krátkymi koncovkami. Nezmenenú formuláciu rytmického pravidla nájdeme aj v Hattalovej mluvnici z r. 1864.[7] Hattala tu zase pozná len jedinú zdanlivú výnimku: koncovku *-ou* v inštr. sg. fem., ktorá sa neskracuje ani po dlhých slabikách.

V Hodžovom *Epigene*[8] nachádzame poznámku: „Characteristica, distinctiva nota Slovenicae dialecti est idmodi trochaismus". Hodža potom formuluje rytmický zákon takto: *Každý* (ja!) diftong alebo dlhá samohláska sa mení v monoftong alebo sa skracuje, ak predchádza dĺžka.[9] Medzi „výnimkami" uvádza Hodža iba dva prípady: 1. koncovku *-ou* v inštr. sg. fem. *(krásou, vierou)* a 2. skupiny *„samohláska+j"* v tvaroch ako *krajšia, krásnej.*[10] Ako vidno, Hodža pokladal za diftongy aj také skupiny hlások, ktoré v slovenčine diftongami vôbec nie sú. V skutočnosti nejde v spomenutých dvoch prípadoch o výnimky, ktoré by rušily rytmický zákon. *A vo všetkých ostatných prípadoch sa rytmický zákon* podľa Hodžu *zachováva.*[11]

Ani v iných gramatikách z druhej polovice minulého storočia nenájdeme zmienky o nezachovávaní rytmického zákona v istých gramatických kategóriách. Fraňo Mráz[12] nazýva rytmický zákon „časomerné pravidlo slovenčiny, ktorému

ku *Z fonologie spisovné slovenštiny,* Slovenská miscellanea, Bratislava 1931, 157.

[5] M. Hattala, l. c. 85.

[6] Ibidem.

[7] *Mluvnica jazyka slovenského,* Pešť 1864, 32, § 58.

[8] M. M. Hodža, *Epigenes Slovenicus,* Leutschoviae (Levoča) 1847, 18*.

[9] Ibidem str. 27, § 29. II. 7. — Za slovami, ktoré v citátoch zdôrazňujem zmenenou tlačou ja sám, píšem v zátvorke (ja!).

[10] Ibidem 34—5.

[11] Porov. príklady ibidem 35—6.

[12] *Slovenská mluvnica*[2], Pešť 1872, 183—4.

sa podrobujú *všetky* (ja!) ostatné mluvničné pravidlá". Mráz pozná pri rytmickom zákone len jedinú „výnimku": koncovku inštr. sg. fem. *-ou*.

Bezvýnimočnosť slovenského rytmického zákona (okrem koncovky *-ou: krásnou bránou*) nájdeme zdôraznenú aj v Loosovom vydaní Victorinovej gramatiky.[13]

Prvé *pochybnosti* o všeobecnej platnosti rytmického zákona v slovenčine vyslovil *Neslovák,* František Pastrnek[14], ktorý sa pritom opieral o tieto fakty: 1. Kollár v „Nár. zpievankách" rytmický zákon nezachovával, 2. Štúr musel často karhať previnenia proti rytmickému zákonu, z čoho vidno, že tento zákon nebol jeho súčasníkom bežný, 3. sám Hodža v praxi (napr. v knihe Dobruo slovo) nezachovával rytmický zákon, 4. Pauliny-Tóth dbal o zachovávanie tohoto zákona práve tak málo ako Hodža.

Pastrnek *musel* o existencii rytmického zákona v slovenčine pochybovať, pretože sám nemal pre tento zákon vrodený jazykový cit a pretože pri vtedajšom stave jazykovedy nemohol pochopiť takýto významný rozdiel slovenčiny od češtiny (čeština nemá rytmického zákona). Zabudol však, že práve štúrovská generácia bola vyškolená spisovnou češtinou. U štúrovcov, hlavne v ich písomných prejavoch, treba každé porušovanie slovenského jazykového systému — teda i prípadné nezachovávanie rytmického zákona — vysvetľovať predovšetkým tradíciou spisovnej češtiny na Slovensku. U Západoslovákov, ako bol napr. Pauliny-Tóth, pristupoval k tomu aj nedostatok jazykového citu pre systém stredoslovenský.

Potom prišiel Samo Czambel. V jeho Rukoväti[15] čítame: „Stredná slovenčina, na ktorej zakladá sa spisovný jazyk, v jednom a tom istom slove *nerada má po sebe dve dlhé slabiky*. Kde by sa mal vyskytnúť podobný prípad pri tvorení (ohýbaní) slov, *tam prípona stratí svoju dĺžku*". „Pri tom všetkom sú prípady, kde spisovný jazyk v duchu západné-

---

[13] J. Victorin, *Grammatik der slovakischen Sprache*[4]. Revidirt (sic!) durch J. Loos, Budapest 1878, 8.

[14] Beiträge zur Lautlehre der slovakischen Sprache in Ungarn, Wien 1888, 116—18.

[15] Samo Czambel, *Rukoväť spisovnej reči slovenskej,* Turčiansky Sv. Martin 1902, 14 n.

h o n á r e č i a (ja!) strpí po sebe aj viac dlhých slabík v jednom a tom istom slove: a) v podstatných tvorených príponou *ie* (= ije), keď sú predchodiace slabiky kmeňa dlhé, napr.: prútie, siatie, hriatie, liatie atď.; b) v množnom gen. (prípona *-í*) ženských i stredných mien mäkko zakončených, keď sú predchodiace slabiky kmeňa dlhé: básn*í*, piesn*í*, siat*í*, liat*í* atď.; c) v 3. osobe mn. prítomného času ukazovacieho (sic!): oni lúpia, vstúpia, kúpia atď.; d) v prítomnom priechodníku: lúpiac, kúpiac, vstúpiac atď.; e) v skloňovaní prídavných všade tam, kde by príd. meno skrátením skloňovacej prípony dostalo formu príslovkovitú. Píš tedy: krásn*é*, zvláštn*é* dieťa (deti) m. krásn*e*, zvláštn*e* dieťa (deti), aby vyhlo sa vo vete možnému dvojsmyslu."

Czamblove „výnimky" nie sú všetky rovnakého druhu. Pri typoch *krásné* — *krásne* prijal Czambel požiadavku básnika Sama C h a l u p k u, aby sa rozlišovaly tvary príd. mien od prísloviek.[16] Pôvodnou príčinou porušenia rytmického zákona v tomto prípade nebol teda „duch západného nárečia", lež obava pred homonymiou. Je však známe, že jazyk homonymiu znáša. A okrem toho v type *krásne* < **krásné* (príd. meno) — *krásňe* (príslovka) ani nejde o homonymiu, ale o nedokonalosť pravopisu. V tomto bode sme si dnes s Czamblovým názorom na čistom a dnešná spisovná norma sa nespravuje Czamblovými požiadavkami. Ale Czambel si sám nebol istý, či má právo „v duchu západného nárečia" porušovať pôvodný spisovný systém. Vidno to z jeho tolerovania „ľudových" tvarov v spisovnej reči. Czambel píše: „Niektoré nominatívy z hromadných na *ie* v obecnej mluve spotvorily sa natoľko, že sa nedajú dľa svojho vzoru (o b i l i e — ja!) skloňovať. Také sú: *tŕňa, skáľa, lísťa, drievä, siaťa, čučorieďa* a ešte niektoré i n é (ja!) Tieto zvrhlé formy, ktoré obiehajú v prostonárodných spisoch, skloňujú sa takto: n. v. a. g. skáľa, d. skáľu, l. skáli, i. skálim."[17] Ako vidno, Czambel tu pripúšťal ešte akési „výnimky z výnimiek". Zmätok dovŕšil poznámkou „ešte niektoré iné". Skutočnosť je taká, že sa v stredoslovenských nárečiach

---

[16] Porov. C z a m b l o v e *Príspevky k dejinám jazyka slovenského*, Budapešť 1887, 50.

[17] *Rukoväť* 66, § 102.

podľa vzoru *skáľa* skloňujú všetky podobné neutrá, ktoré majú v predposlednej slabike dĺžku.

S podobnou neistotou a bez dôkazov hovorí Czambel o slovesnej koncovke *-ia (-iac)*. Stačí len citovať: „ V 3. os. prít. času ukazovacieho daktorí príponu *ia* skracujú v *ä* píšuc m. lúp*ia*, vstúp*ia*, kúp*ia* atď. lúp*ä*, vstup*ä*, kúp*ä*, čo je síce správné (sic! ja!), ale odporúča sa radšej podržať dvojhlásku *ia*". „V prípone prítomného priechodníka dvojhláska *ia (iac)* tiež sa skracúva následkom predchádzajúcej dlhej slabiky v *äc*, napr. lúpäc, kúpäc, vstúpäc, trápäc atď. Ale klaďme radšej i v takomto prípade *ia* a píšme: lúp*ia*c, kúp*ia*c, vstúp*ia*c, tráp*ia*c; podobne: lúp*ia*ci, kúp*ia*ci atď."[18] Sám Czambel používal však v 3. os. pl. i tvary s *-a*.[19]

Czambel je teda otcom neslávne známeho hesla „aj tak sa môže, aj tak sa môže", ktoré po ňom zdedila generácia zo začiatku nášho storočia. V 3. vydaní Czamblovej Rukoväti, ktoré je len odtlačkom 2. vydania z r. 1915, nachádzame príslušné partie nezmenené.[20]

Czambel mohol konštruovať túto svoju „teóriu" o dĺžkach v spisovnej slovenčine preto, že spisovatelia v druhej polovici minulého storočia sa prísne nepridržali normy štúrovsko-hodžovsko-hattalovskej a písali podľa stavu vo svojich nárečiach alebo podľa subjektívnych teórií, takže v spisovnom jazyku nebolo jednoty.[21] Predsa však sa musíme pozastaviť nad Czamblovým názorom, že spisovnú normu, založenú na stredoslovenskom systéme, treba meniť „v duchu západného nárečia". Západoslovenské nárečia, ako vieme, nemajú vo svojich systémoch rytmický zákon vôbec. Stredoslovenský systém vyznačuje sa však práve rytmickým zákonom. Ak by sme tieto dva systémy — západoslovenský a stredoslovenský — chceli kombinovať v nejaký nový systém, bolo by to možné alebo úplným odstránením rytmického zákona, alebo jeho dôsledným zachovaním. Czambel nevyložil a nemohol by vyložiť, prečo sa má istý hlás-

---

[18] Ibidem 8, § 5, ods. 4 a 5.

[19] Porov. napr. tvar *skráľa* v jeho Rukoväti 77, 78.

[20] *Rukoväť spisovnej reči slovenskej*[3], Turčiansky Sv. Martin 1919, 14.

[21] Porov. Czamblovu kritiku o jazyku Viliama Paulinyho-Tótha v diele *Príspevky k dejinám jazyka slovenského*, Budapešť 1887, 33 n. (tam o rytmickom zákone 49).

koslovný prvok „v duchu západného nárečia" uplatňovať v spisovnej reči iba v niektorých gramatických kategóriách, ktoré sa nám po kritickom rozbore scvrkly iba na koncovku *-í* v gen. pl. Ale Ľ. Štúr výslovne zdôrazňuje aj pri tejto kategórii, že sa *-í* v gen. pl. po dlhej slabike skracuje.[21b]

Czambel podrobnejšie vysvetľuje svoju teóriu o výnimkách pri rytmickom zákone vo svojej knihe Slovenský pravopis. Hovorí tam doslova: „Je vždy lepšie, keď máme pravidlo trebárs výnimkami obťažené, ako keď ho máme síce čisté, ale len v predpise, kdežto v praxi prehrešujeme sa proti nemu".[22] Czambel tu vychádza z úplne mylného názoru na spisovnú normu. Domnieva sa, že pre spisovný jazyk treba stanoviť pravidlá, „čisté" alebo „výnimkami obťažené", a že sa úzus bude riadiť týmito hoci umelými pravidlami. V skutočnosti normovanie jazyka musí sa diať práve opačne. Ustrnulá norma spisovného jazyka sa stále mení podľa živého úzu.

Czambel bol duchovným učiteľom Damborského. Ján Dambor ský, samouk v lingvistike, vystupňoval vo svojich mluvniciach Czamblovo učenie o výnimkách. U Damborského strašia výnimky takmer pri každom pravidle. Pri rytmickom zákone Damborský ešte rozmnožil Czamblove výnimky. Okrem prípadov, ktoré uvádza Czambel, navrhuje Damborský neskracovať dĺžky „výnimočne ani po dlhých slabikách" ešte v týchto kategóriách: a) v koncovkách príd. mien, utvorených z mien živočíšnych *(vtáčí, -ia, -ie)*, b) v složených slovách ako: *námietka, zásielka, nádievka, súčiastka, prítmie* a podobne v príponách *-krát* a *-násobný*, c) neskracuje sa dvojhláska *ie* v opakovacích slovesách, odvodených príponou *-ieva- (pálievať, súdievať)*.[23] Medzi dĺžkami, ktoré sa podľa Damborského neskracujú, nesprávne je opäť uvedená aj koncovka inštr. sg. fem. *-ou*.

Mluvnice Damborského, ktoré sa používaly po roku 1918 na slovenských stredných školách[24], maly na jazykovú prax veľký vplyv a ustálily ako-tak spisovnú normu. Túto normu,

---

[21b] *Nauka* 145.

[22] Samo Czambel, *Slovenský pravopis*, Budapešť 1890, 132.

[23] Ján Damborský, *Slovenská mluvnica so zvláštnym zreteľom na pravopis*, IV. opravené a doplnené vydanie, Nitra 1924, 45.

[24] Posledné, piate vydanie vyšlo v dvoch dieloch r. 1931.

dedičstvo po Czamblovi a Damborskom, zachytilo prvé vydanie Pravidiel slovenského pravopisu z r. 1931.

Pravidlá ukazujú, že pri rytmickom zákone išiel vývoj spisovnej normy k rozmnožovaniu výnimiek. V prvom vydaní Pravidiel nachádzame okrem prípadov, známych Czamblovi a Damborskému, nové výnimky: a) koncovky neurčitého zámena privlastňovacieho *niečí, -ia, -ie*[25] a podobne tvar neurčitého zámena osobného *niekým,* b) príponu *-ár* v slovách ako: *sviečkár, poviedkár, rozprávkár,* c) Pravidlá pripúšťajú i tvary *kúpávam, pískávam,* popri *kúpavam, pískavam.*[26] Složeniny ako *zásielka, zámienka,* známe od Damborského, boly vynechané v sozname výnimiek iba omylom, pretože ich nachádzame v slovníku na konci knihy a v 2. vydaní Pravidiel. V tomto 2. vydaní „zdokonalil" sa soznam známych výnimiek o tvary príčastí prítomných zakončených na *-úci (píšúci, hádžúci)* a o slovesné tvary typu *zmúdrieť, zvážnieť, zmúdriem.* Ku koncovke *-ár* je pridaná koncovka *-áreň.* Tvary *kúpávam, pískávam* 2. vydanie Pravidiel už nepripúšťa.[27]

Prekvapuje nás, že ani Damborský ani Pravidlá neodôvodňujú, prečo bolo treba rozmnožiť počet výnimiek, známych Czamblovi, a nevysvetľujú, prečo sa po dlhej slabike dĺžka neskracuje práve *len v istých prípadoch.* Ostáva teda našou vedeckou úlohou zistiť túto príčinu a vyložiť alebo odmietnuť celú teóriu o výnimkách.

II. Na prvom mieste musíme si položiť otázku, či a nakoľko sa terajšia spisovná norma shoduje so skutočnou výslovnosťou.

V niektorých stredoslovenských nárečiach, ktorých kvantitatívny systém musíme s N. S. Trubeckým[28] pokladať za *mórový,* vládne rytmický zákon v takom rozsahu, že sa po dlhej slabike skracujú nielen jednoduché dlhé samohlásky, ale neznášajú sa v tej istej polohe ani dvojhlásky, lež sa nahra-

---

[25] Czambel písal toto zámeno s krátkymi koncovkami. Porov. napr. tvar *niečim* v jeho *Rukoväti*[1] 245.

[26] Porov. *Pravidlá slovenského pravopisu,* Praha 1931, 36.

[27] Porov. *Pravidlá slovenského pravopisu,* vydala Matica slovenská r. 1940, 48.

[28] Porov. v jeho knihe *Grundzüge der Phonologie* (TCLP 7) Praha 1939, 170 n.

dzujú jednoduchými krátkymi samohláskami. Tento zákon platí *bez výnimky*. V príslušných nárečiach stretneme sa iba s tvarmi: *kúpa (kúpä), páča, ráča* (3. os. pl.), *luteráňa, richtára* (nom. pl.)[29], *vtáči, vtáča, vtáče* (príd. meno) ap. Je čo ľutovať, že doteraz nemáme opísaný kvantitatívny systém ani z jediného stredoslovenského nárečia.

V nárečiach stredného Ponitria na sever od Topoľčian a na východ od Bánoviec zachováva sa rytmický zákon, ako som zistil vlastným výskumom, vo všetkých prípadoch, kde po dlhej slabike má byť jednoduchá, etymologicky dlhá samohláska. Napr. v príd. menách typu *krátki, -a, -e;* v gen. pl. *kázňi,* v slovesných tvaroch ako: *dávam, bráňim, píšu* a i. Naproti tomu dvojhlásky zostávajú v spomenutých nárečiach nezmenené aj po dlhých slabikách. Napr. v slovesných tvaroch *svieťia, pália, vráťia* (3. os. pl.), *svieťievam, pálievam* (iteratíva); v podst. menách typu *prúťie, prúťia, prúťiu,* ale *v prúťi* (s krátkym *i*), *s prúťim;* v príd. menách typu *ftáči* (s krátkym *i*), *ftáčia, ftáčie,* hoci je *svieži, svieža, svieže, rídzi, rídza, rídze,* a to asi podľa *krásni, -a, -e.*

Myslím, že sa pri podrobnom výskume kvantity slovenských nárečí zistia v jednotlivostiach isté rozdiely i medzi blízkymi nárečiami. Pokladám však za veľmi dôležité, že vo všetkých nárečiach, ktoré sú mi známe, zachováva sa rytmický zákon, pokiaľ ho nárečia poznajú, *bez výnimky* aspoň v tých prípadoch, kde ide o skrátenie jednoduchej dlhej samohlásky. Takýto stav je však známy nielen z tzv. ľudových nárečí. Zistil som ho aj vo výslovnosti slovenských vzdelancov, ktorí majú pre rytmický zákon vrodený cit z rodných nárečí.

Na dôkaz uvediem aspoň niekoľko svojich pozorovaní, pričom sa obmedzujem na priestupky proti súčasnej pravopisnej norme.

Tak napr. v prvých večerných zprávach STK 20. januára 1942 počul som hlásateľa, ktorého výslovnosť bola vzorná, vysloviť: *jedna s fínskich stráži* (s krátkym *i*). V celých zprávach nebolo viac podobných prípadov. — Dňa 11. apríla 1942 opäť pri večerných zprávach STK zaznamenal som si výslovnosť *z amerických továrňi* (s krátkym *i*). Hlásateľ mal krásnu výslovnosť a hovoril pomaly. — Vý-

[29] J. Stanislav, *Liptovské nárečia,* Turčiansky Sv. Martin 1932, 82, 98.

slovnosť *stráži, továrni* u hlásateľov STK prekvapuje tým viac, že hlásatelia čítali z textov, v ktorých nepochybne boly napísané tvary *stráží, tovární.* — V brošúrke univ. prof. Dr. Ľudovíta Nováka *Z abecedy organizácie slovenskej kultúry,* Bratislava 1941, str. 10, nájdeme výraz *býčich zápasov,* kde je v tvare *býčich* krátke *i,* miesto spisovného *býčích.* To nie je náhodná chyba sadzača, lež tvar vyplývajúci z jazykového citu. Čítal som brošúrku v korektúre a upozorňoval som prof. Nováka, že tvar *býčich* (s krátkym *i)* sa neshoduje so zásadami posledného vydania Pravidiel slovenského pravopisu. Autor brošúrky nedal sa presvedčiť a „chyba" ostala neopravená. Celú našu diskusiu o tvare *býčich* vypočuli aj dvaja asistenti Slovanského seminára Slovenskej univerzity, obidvaja Slováci, jeden z Detvy, druhý z Gemera, a tí tiež pokladali tvar *býčich* s krátkym *i* za správny.

Neklamným dôkazom o tom, že pravopisná norma nevystihuje sústavu jazyka, ktorá jestvuje v povedomí hovoriacich, je vzrastajúce množstvo chýb, stále sa opakujúcich. Stačí, keď nazrieme do ktoréhokoľvek ročníka Slovenskej reči. Presvedčíme sa, aké časté sú tam upozornenia na „chyby" pri tzv. výnimkách z rytmického zákona. Tvary *niekym, niečim, vášni, básni* (gen. pl.), *kohúti boj, vtáči spev, vládnuce vrstvy* ap. vyskytujú sa pravidelne, kým spisovné tvary s dvoma dĺžkami čítam, najmä v rukopisoch, skoro výnimočne. Počet podobných príkladov by som mohol ľahko rozmnožiť.

Vlado Uhlár[29b] upozornil, koľko sa učitelia natrápia so žiakmi ešte na strednej škole, kým sa žiaci naučia porušovať svoj jazykový cit podľa spisovnej normy a aspoň v písme zachovávať „výnimky". Uhlár uvádza mnoho cenných pozorovaní z nárečí, z reči vzdelancov a zo školskej praxe. Všetky tieto jeho pozorovania, ktoré som ja doplnil niekoľkými poznámkami[29c], vyznievajú v ten smysel, že *pri slovenskom rytmickom zákone niet výnimiek.* Iba v pravopise sa tradujú a rozmnožujú akési výnimky. Množstvo dokladov, ktoré Uhlár sosbieral a ktoré ja v tejto štúdii doplňujem, svedčí dostatočne pre náš názor.

[29b] *Rytmické krátenie a príčastie prítomné typu* píšúci, píšúca, píšúce, SR IX, č. 7—8, 234 n.

[29c] *Moje poznámky k Uhlárovmu článku o rytmickom zákone,* SR IX, 1942, 315—17.

Príslušník stredoslovenského nárečia, ktorý zachováva vo svojom jazykovom systéme rytmický zákon, vôbec nemôže vysloviť dve dlhé slabiky v bezprostrednom susedstve. Poučné je, ako Stredoslovák hodnotí a realizuje cudzí kvantitatívny systém. Čeština, ako vieme, nepozná rytmický zákon a znáša v tom istom slove bezprostredne za sebou ľubovoľné množstvo dížok (*dáváme, zpívání, jásání, získávání ap.*). Žil som v českom jazykovom prostredí deväť rokov a osvojil som si český jazykový systém tak dokonale, že som česky rozprával ako svojou materinskou rečou. Pri kontrole svojej výslovnosti zistil som však prekvapujúcu vec. Český kvantitatívny systém s niekoľkými dížkami za sebou ťažko sa mi vžíval. Pri únave alebo pri malej pozornosti skracoval som české dížky podľa slovenského rytmického zákona. Vyslovoval som napr. *spívaní, bránim, kóupim, dávam, sázim* ap. Pri náležitom vyslovovaní dížok spomaľoval som v takýchto prípadoch výslovnosť. Znamenalo to pre mňa porušenie vrodeného jazykového citu a mal som vždy dojem, že slovo s dvoma alebo s niekoľkými susediacimi dížkami vyslovujem s takým počtom prízvukov, koľko je v ňom dížok. Vidím v tom teraz potvrdenie názoru N. S. Trubeckého, že kvantitatívne rozdiely v češtine treba chápať ako koreláciu intenzity (Intensitätskorrelation).[30] Je však pozoruhodné, že ten istý dojem niekoľkých prízvukov mám i pri výslovnosti slovenských spisovných tvarov ako *mliekární* (všetky tri slabiky vyslovujem s rovnakou intenzitou, teda s troma „prízvukmi"), *kázní* (2 „prízvuky"), *píšúci* (2 „prízvuky") ap. Takáto výslovnosť je pre mňa nezvyčajná, namáhavá a znamená pre moje jazykové povedomie *vedomé znásilnenie jazykového citu.* Pri normálnej výslovnosti nikdy nevyslovím dve dlhé slabiky bezprostredne za sebou. Príklady z výslovnosti iných Slovákov, ktoré som uviedol vyššie, svedčia, že moja výslovnosť nie je ojedinelý zjav.

III. Naskytá sa nám teraz otázka, aký je pomer tzv. mórového stredoslovenského systému, v ktorom rytmickému zákonu podliehajú i dvojhlásky, k systému tých nárečí, ktoré síce majú

---

[30] *Grundzüge der Phonologie* (TCLP 7), Praha 1939, 175.

rytmický zákon, ale pri dvojhláskach ho zdanlivo nezachovávajú. Táto otázka je pre nás veľmi dôležitá, pretože sa týka i súčasného spisovného jazyka.

V systéme, v ktorom rytmickému zákonu podliehajú iba jednoduché dlhé samohlásky, nie však dvojhlásky, dvojhlásky sa nehodnotia zrejme ako dĺžka. Platí to aspoň o príslušnej neutralizačnej polohe. Ak máme na mysli vývoj a diferenciáciu pôvodne jednotného jazykového celku slovenského, môžeme tu zaiste hovoriť o prehodnotení pôvodného chápania kvantitatívnych rozdielov. Aký bol kvantitatívny systém v starších štádiách slovenčiny? Je veľmi pravdepodobné, že sa priebehom vývoja poňatie kvantity menilo. Najstarší praslovanský systém bol podľa môjho presvedčenia mórový, ale zmenil sa v slabičný po monoftongovaní diftongov a po tzv. metatéze likvíd, ako to ukážem na inom mieste. Predpokladám, že v tom štádiu slovenčiny, v ktorom sa začal uplatňovať rytmický zákon, bolo poňatie kvantity dynamické. Súdim tak vzhľadom na fonetickú podstatu rytmického zákona, ktorú vidím v tom, že sa na slabiku s dlhou samohláskou spotrebuje mnoho výdychového prúdu, takže hovoriaci mimovoľne vyslovuje nasledujúcu slabiku s menšou dávkou výdychového prúdu, s menšou silou, pričom vzniká sluchový dojem krátkosti, nápadný pri samohláskach etymologicky dlhých. Pri náklonnosti k pohodlnej artikulácii stane sa tento spôsob výslovnosti dôsledným, takže možno hovoriť o systémovom skracovaní dĺžok v príslušnej polohe. Fonologicky nazývame potom tento zjav zrušením tzv. kvantitatívnej korelácie a polohu, v ktorej sa akákoľvek korelácia zrušuje, menujeme neutralizačnou polohou. Dynamické poňatie kvantity, ktoré podľa mojej mienky podmieňuje zrušenie kvantitatívnej korelácie podľa rytmického zákona, je však možné, ako ukázal N. S. Trubeckoj[31], iba v systéme slabičnom. Preto predpokladám slabičný systém s dynamickým poňatím kvantity i pre staršie štádium slovenčiny. Pretože však niektoré dnešné slovenské nárečia sú mórové (diftongy fungujú v ich systémoch ako dvojmórové dĺžky), musíme pri nich hovoriť o prehodnotení pôvodného dynamického poňatia kvan-

---

[31] Porov. v cit. *Grundzüge* 169 n.

tity na poňatie analytické[32] a o zmene slabičného systému na systém mórový.

Kým pri slabičnom systéme hovoriaci členia slová na slabiky, v mórovom systéme je najmenšou prozodickou jednotkou *móra,* ktorá sa vždy nekryje so slabikou. Dlhé slabiky sú v mórovom systéme dvojmórové, krátke slabiky jednomórové. Pretože sa kvantitatívne rozdiely v mórovom systéme chápu ako protiklad „jednomórovosť — dvojmórovosť", môže sa v takomto systéme vyskytovať aj prozodický protiklad „monoftong (jednomórový) — diftong (dvojmórový)". Pri zrušení protikladu ukáže sa v neutralizačnej polohe bezpríznakový jednomórový člen protikladu — *monoftong,* ako nám to potvrdzujú stredoslovenské nárečia (*vraciam sa,* ale *kráčam* — nie **kráčiam; okien,* ale *vláken* — nie **vlákien* ap.).

Prečo v stredoslovenských nárečiach nastalo spomenuté prehodnotenie pôvodného prozodického systému, nevieme. Nevieme vôbec udať poslednú príčinu jazykového vývoja. Podľa mojej mienky nemožno prijať formuláciu Ľ. Nováka (SMS XV, 1937, 23), že rytmický zákon krátenia dĺžok, ktorý je „štrukturálnou dominantou" v oblasti vokalizmu (rozumej slovenského!), „vďaka alternáciám diftong — krátky vokál, rozhodol už boj o štrukturálnu interpretáciu kvantity v čase svojho vzniku (ja!) v príslušnom stredoslovenskom dialekte v prospech skôr lineárneho (= aritmetického, mórového), ako nadstavbového (= dynamického) ponímania kvantity". Keď začal účinkovať rytmický zákon, nebolo ešte alternácií diftong — krátky vokál, pretože vtedajší slovenský samohláskový systém diftongov vôbec nemal, ako o tom hovorí sám Novák na inom mieste. Až po diftongizácii niektorých dlhých samohlások, keď protiklad „monoftong — diftong" vystriedal v istých prípadoch bývalý protiklad samohlások „nulovej a väčšej intenzity", bolo možné zmeniť pôvodné dynamické poňatie kvantity na aritmetické s protikladom „jednomórovosť — dvojmórovosť", pretože protiklad „monoftong — diftong" ne-

---

[32] K termínom porov. štúdiu N. S. Trubeckého *Die phonologischen Grundlagen der sogenannten „Quantität" in den verschiedenen Sprachen,* Scritti in onore di Alfredo Trombetti, Milano 1938, 155 n.

bolo možné hodnotiť ako protiklad „menšej" a „väčšej" intenzity.

Zaujíma nás ďalej otázka, kedy nastala zmena slabičného systému v mórový. Ani na túto otázku nemôžeme odpovedať a sotva kedy budeme môcť odpovedať presne. Môžeme určiť iba relatívnu chronologiu niektorých zmien, dôležitých pre postupnú prestavbu pôvodného prozodického systému slovenčiny. Rytmický zákon, ako sme sa zmienili, začal sa uplatňovať v slabičnom systéme s dynamickou kvantitou. Bol to systém, v ktorom nebolo diftongov, lebo práve nedostatok diftongov najčastejšie charakterizuje jazyky s dynamickou kvantitou. A tak sa môžeme s Ľ. Novákom[33] právom domnievať, že rytmický zákon v slovenčine pôsobil už pred troma diftongizáciami 'á > ia, 'é > ie, ó > uo. Pravdepodobne súčasne s diftongizáciou istých samohlások nastala zmena slabičného systému na mórový. Terminus *a quo* pre rytmický zákon je teda kontrakcia (podliehajú mu aj samohlásky vzniklé kontrakciou), terminus *ad quem* je stredoslovenská diftongizácia, ako to správne spoznal už Ľ. Novák.[34]

V mórovom systéme začal sa však rytmický zákon, zdedený zo systému slabičného, hodnotiť trochu ináč. Kým v slabičnom systéme hodnotily sa kvantitatívne rozdiely ako protiklad normálnej (fonologicky nulovej) a väčšej intenzity, v mórovom systéme máme pri kvantite protiklad „jednomórovosť — dvojmórovosť" („1—2×1"). V slabičnom systéme cítil sa teda rytmický zákon ako také *radenie slabík*, pri ktorom bezprostredne po slabike s väčšou intenzitou musela nasledovať slabika s intenzitou normálnou. Naproti tomu v mórovom systéme treba rytmický zákon chápať ako *radenie mór,* pri ktorom dve susedné slabiky nesmú mať viac než tri móry. Ak má prvá slabika jednu móru, môže mať druhá slabika jednu alebo dve móry. Ak však má prvá slabika dve móry, *musí* mať druhá slabika jednu móru. Dynamická podstata rytmického zákona teda v mórovom systéme zanikla. A v tom vidím zárodok k novému prehodnocovaniu mórového systému.

---

[33] SMS XIII (1935), časť prvá, jazykoveda, 19.
[34] Ibidem.

Dostávame sa tu k faktu, na pohľad paradoxnému, ale pri skúmaní jazykového vývoja často zdôrazňovanému, že jazyková zmena nesie už sama v sebe zárodok k novým zmenám. Prehodnotenie slabičného systému s rytmickým zákonom na systém mórový, v ktorom sa rytmický zákon síce zachoval, ale ináč hodnotil, nieslo samo v sebe popud k novému prehodnoteniu celého systému. Toto nové prehodnotenie mórového systému opäť na systém slabičný musíme predpokladať pre niektoré slovenské nárečia a aj pre spisovný jazyk, ak chceme vyložiť vedľa seba napr. tvary *pálim* — *pália* (spis.), *prúťie* — *prúťim*, *ftáči* — *ftáčia, -ie* (nár., porov. vyššie!). Keby išlo iba o tvaroslovné analogie, ako sa táto vec obyčajne vykladá, mali by sme nielen tvary *pália, prúťie, ftáčia,* ale aj *pálím, -íš* atď., *prúťím, prúťí* atď., *ftáčí, ftáčím* atď. Niektoré tvaroslovné analogie boly práve umožnené novým prehodnotením prozodického systému. Toto prehodnocovanie prozodického systému slovenčiny, ktorého sme dnes svedkami a ktoré ešte nie je ukončené, nezasiahlo doteraz všetky stredoslovenské nárečia. Súdim však podľa šírenia sa izoglos niektorých tvarov, že sa všetky terajšie stredoslovenské nárečia, ktoré sú ešte mórové, zmenia časom na slabičné.[35] Pri výskume slovenských nárečí som dospel k záveru, že oblasť mórového nárečového systému bola prv omnoho väčšia, než je dnes, a že sa stále zmenšuje.

Po zmene mórového systému na slabičný zachováva sa však ešte stále rytmický zákon. Nastalo len opätovné prehodnotenie kvantity. Neplatí už prozodický protiklad „jednomórovosť — dvojmórovosť", lež sa kvantitatívne rozdiely chápu opäť ako protiklad „normálnej" (nulovej) a „väčšej" intenzity. Pri tomto chápaní kvantity nie je možný pojem dvojmórového diftongu, známy v systéme mórovom. Diftongy nemôžu už byť v prozodickom protiklade k monoftongom. Prozodický protiklad „monoftong — diftong" v slabičnom systéme s dynamickou kvantitou nejestvuje, pretože takéto systémy alebo diftongov vôbec nemajú, alebo sa v nich diftongy uplatňujú ináč než dlhé samohlásky.[36]

---

[35] Ide o izoglosy tvarov ako *pália-páľa, prúťie-prúťe, ftáči, ftáčia, -ie* — *ftáči, -a, -e* ap.

[36] N. S. Trubeckoj, *Grundzüge* (TCLP 7) 174—5.

Pokiaľ ide o dnešnú spisovnú slovenčinu, možno v nej foneticky zistiť dva druhy dvojhlások: tzv. dvojhlásky klesavé (typu *ou, au, eu* ap., v písme *ou/ov, av, ev* ap.) a tzv. dvojhlásky stúpavé *(ia, ie, iu, uo)*. Fonologicky treba však hodnotiť spomenuté klesavé diftongy ako *samohlásku* + *v*.[37] Ostáva nám teda rozriešiť iba otázku stúpavých dvojhlások *ia, ie, iu, uo*. Dnes už nemôže byť sporu o tom, že tu ide o tzv. polohové dvojhlásky (Stellungsdiphtonge), ktoré v jazykovom povedomí rozkladáme na dva samostatné komponenty *(i* + *a* ap.).[38]

Ostáva však otvorená otázka, či a ako sa takéto bifonematické diftongy môžu zúčastniť na kvantitatívnej korelácii, ktorú — ako už o tom bola reč — musíme pre dnešnú spisovnú slovenčinu chápať ako koreláciu intenzity. Sám pojem intenzity pri artikulácii hlások odporuje — ako myslím — predpokladu, že by sa okrem jednoduchých samohlások aj dvojhlásky ako celky mohly zúčastniť na tejto korelácii. Dvojhlásky v tomto prípade ostávajú prosto čo do kvantity (intenzity) neutrálne, nie sú ani dlhé ani krátke (vyslovujú sa vždy s rovnakou intenzitou). Tým je dané, že sa dvojhlásky môžu vyskytovať aj v tzv. neutralizačnej polohe, t. j. bezprostredne po dlhej slabike, teda v polohe, v ktorej jednoduché samohlásky bývajú v slovenčine vždy krátke (porov. tvary *pália, prútie* ap. proti *dávam, krásny* ap.).

Po zmene mórového systému na systém slabičný s dynamickou kvantitou (= s koreláciou intenzity) mohlo však nastať aj také prehodnotenie dvojmórových diftongov, že *jedna* složka diftongu prevzala prozodickú funkciu celého diftongu, t. j. jeho kvantitu, a stala sa v novom poňatí kvantity príznakovým členom korelácie intenzity. Bola to vždy složka s väčším stupňom zvučnosti, t. j. samohláska *a* v dvojhláske *ia*, samohláska *e* v dvojhláske *ie*, samohláska *o* v dvojhláske *uo*. Predchádzajúca sprievodná samohláska *i*, resp. *u* zmenila sa potom prirodzene na spoluhlásku *j*, resp. *v* (prípadne varianty týchto

---

[37] Porov. R. Jakobson, *Z fonologie spisovné slovenštiny*, Slovenská miscellanea, Bratislava 1931, 157.

[38] Porov. Josef Vachek, *Über die phonologische Interpretation der Dipthonge*. Práce z vědeckých ústavů filosofické fakulty Karlovy university XXXIII, Praha 1933.

spoluhlások). Z niektorých západoslovenských nárečí, ktoré nijako nie sú zriedkavé, je skutočne známa výslovnosť, ako: *pjáti, bjéli, šjésti, mu̯ój/mvój, ku̯óň/kvóň* ap.

Tento proces prehodnocovania dvojhlások, ktorý súvisí s prehodnocovaním celého kvantitatívneho systému v slovenčine, nie je dnes ešte ukončený, takže sme svedkami niektorých prechodných jazykových zjavov. Na jeden takýto prechodný zjav by som rád upozornil. Je to úplná labilnosť kvantitatívnych rozdielov v niektorých nárečiach, ktoré ešte nedávno maly kvantitu neporušenú. Stretol som sa s týmto zjavom napr. v nárečiach nitrianskej doliny od Prievidze až po Nitru, napr. v obciach Chynorany, Ludanice a i. Niektoré pozorované objekty maly takú výslovnosť, že som často bol v rozpakoch, ktorú slabiku v slove mám označiť ako dlhú. Za prechodný zjav pokladám aj to, že sa dvojhlásky, ktoré zdanlivo porušujú rytmický zákon, vyskytujú v dnešnom spisovnom jazyku len v niektorých gramatických kategóriách (je o nich reč ďalej).

(Nabudúce dokončenie.)

Množný genitív vzoru r y b a

JOZEF ORLOVSKÝ

Terajšia spisovná slovenčina je so stránky gramatickej pomerne málo preštudovaná. V budúcnosti bude treba terajší spisovný jazyk slovenský študovať viac na konkrétnom materiáli, ako sa to robilo dosiaľ, a môžeme smelo tvrdiť, že takto objavíme ešte mnohé, doteraz nám neznáme poučky, prípadne doterajšie nedokonalé pravidlá budú sa môcť v nejednej otázke korigovať a spresňovať. Napísať dokonalú a podrobnú gramatiku spisovného jazyka slovenského budú môcť niekoľkí praktickí znalci slovenčiny, ktorí by si vytýčili za cieľ podrobne spracovať každý nejakú gramatickú časť, a to s hľadiska dôsledne štrukturálneho. Jedna z takýchto málo preštudovaných otázok v našich gramatikách je aj gen. plur. vzoru r y b a. Žiaľbohu, aj nové Pravidlá sú v tomto smere nedostatočné, pretože nájdeme v nich najčastejšie len veci samozrejmé a pri ťažších prípadoch sa gen. plur. obyčajne neuvádza, napr. máme udané *ruka-rúk, koza-kôz,* ale neuvádza sa gen. plur. slov *čremcha,*

nádcha, verva, ujma, klenba, ženba, kliatba, siatba, medaila, zábezpeka, dôvera . . .

Doterajšie poučky o gen. plur. vzoru r y b a nepodávajú vyčerpávajúci materiál ani o spoluhláskových skupinách, ktoré znášajú vsuvné hlásky, ani o skupinách spoluhlások, ktoré vsuvky neznášajú, ani poučku, ktorá hláska zo spoluhláskovej skupiny je pri tejto otázke rozhodujúca. Niektoré spoluhláskové skupiny so vsuvnými vokálmi *-á-, -ô-, -ie-* pokúsil sa určiť Czambel.[1] Podľa neho vsuvné *-á-* v gen. plur. majú skupiny *-dl-, -dr-, -ml-, -tk-, -tl-, -tr-, -sl-, -vk-;* vsuvku *-ô-* majú skupiny *-bk-, -dk-, -lk-, -mk-, -nk-, -pk-, -rk-, -sk-;* vkladné *-ie-* majú: *-čk-, -db-, -rb-, -sb-, -šk-, -tb-, -zb-, -žb-, -žk-, -vb-;* príponu *-í* majú slová: *tmí, paství.* Nevystačuje poučka, že by po *-j-* vždy bola vsuvná hláska *-o-,* pretože sa musí brať do ohľadu celá spoluhlásková skupina, a nielen jedna hláska, lebo napr. v skupine *-jn-, -jc-* nie je vsuvka *-o-,* ale *-e-: vojna-vojen, lajno-lajen, vajce-vajec, ojce-ojec,* prípadne jej niet: *fajta-fájt.*

O gen. plur. vzoru r y b a máme doteraz len kusé poučky v našich gramatikách, tak napr. Štúr[2] o gen. plur. typu r y b a hovorí: *Keď bi sa vjacej spoluhlások na tento spuosob stretlo, ktorje bi sa visloviť ňedali, vhadzuje sa medzi ňe dlhuo „á", ako je na pr. sestra-sestár-sesťjer . . . Jestli že predchádza dlhá silaba, vhadzuje sa „o" na pr. dávka-dávok . . .*

Dosť podrobne si všíma tejto otázky v súvislosti so staroslovienčinou a slovenskými nárečiami Hlavatý.[3] Ďalšie zmienky o tejto otázke majú Mihál[4], Faměra[5], Damborský[6], Pravidlá.[7] Jednu z najpodrobnejších štúdií podľa spoluhláskových

---

[1] Dr. S. Czambel, *Rukoväť spisovnej reči slovenskej,* III. vyd., Turč. Sv. Martin 1919, str. 50—2.

[2] Ľudovít Štúr, *Nauka reči slovenskej.* V Prešporku 1846, str. 141—2.

[3] Dr. Štefan Hlavatý, *Vývoj skloňovania podstatných a prídavných mien slovenských,* V Trnave 1922, str. 117—20.

[4] Dr. Ján Mihál, *Slovenská gramatika pre I. a II. tr. slov. gymn.,* Bratislava 1943, str. 153—4.

[5] Vojtech Faměra, *Slovenská mluvnica a cvičebnica pre prvú a druhú triedu slovenských stredných škôl,* II. vyd., Praha—Prešov 1932, str. 83—4.

[6] Ján Damborský, *Slovenská mluvnica,* I. diel, 5. vyd., Nitra 1930, str. 194—6.

[7] *Pravidlá slovenského pravopisu,* Praha 1931, str. 54—5.
Pravidlá slovenského pravopisu, Turč. Sv. Martin 1940, str. 83—4.

skupín o gen. plur. v liptovských nárečiach má Ján Stanislav.[8] O zvláštnostiach gen. plur. v gemerských nárečiach písal Szabó.[9]

Gen. množného čísla cudzích slov si všimli: Letz[10], novšie Peciar.[11]

S niektorými vývodmi Peciarovej štúdie nemožno však súhlasiť. Gen. plur. ženských podstatných mien nie je len problémom mnohých cudzích slov, ale aj slov domácich, napr. *dôvera* či *dôver* alebo *dôverí, zábezpeka* či *zábezpiek* alebo *zábezpekí, čremcha, čriemch* alebo *čremchí, ujma, ujem* alebo *ujmí, kliatba-kliatob* či *kliatbí, siatba-siatob* alebo *siatbí, ženba-žienb* (ako *hánb), ženieb* alebo *ženbí, nádcha-nádch* alebo *nádchí, vervaveriev* alebo *verví*...

Ako z uvedených príkladov vidieť, aj v domácich slovách sú tu problémy. Keby Peciar bol skúmal otázku gen. plur. typu *ryba* najprv na materiáli slovenských slov, bol by prišiel k tomu výsledku, že ani tento mu nemôže byť kritériom pri určovaní gen. plur. cudzích mien typu *ryba* alebo *mesto*. Spoľahlivé kritérium v tejto otázke možno získať iba podrobným preskúmaním celého materiálu spoločne. Nami preskúmaný materiál ukázal, že gen. plur. slov domácich a cudzích s hľadiska morfologického chová sa jednako, preto ho netreba od seba oddeľovať. Nemožno súhlasiť ani s tézou, že *„tvary s vkladným -á- v gen. plur. vôbec už nepatria do súčasnej spisovnej normy a treba ich pokladať za nárečové alebo archaické“*. Spisovná slovenčina pri niektorých podstatných menách pozná iba tvar s vkladným *-á-*.[12] Tvary, navrhované Peciarom,

---

[8] Dr. Ján Stanislav, *Liptovské nárečia,* Turč. Sv. Martin 1932, str. 293—8.

[9] Jozef Szabó, *Ku gemerskej dialektologii,* SMS XVI—XVII, 1938—39, časť Jazykoveda, str. 80—1.

[10] Belo Letz, *Množný genitív cudzích slov,* SR V, str. 101—107.

[11] Dr. Štefan Peciar, *Poznámky k tvoreniu gen. pl. cudzích podstatných mien,* SR XII, str. 12—26.

[12] V kancelárii Jazykovedného ústavu SAVU som napr. zistil, že na heslo *doska* je dovedna 120 lístkov a z toho je 22 prípadov na gen. plur., ktorý znie *dosák,* a ani jeden na *dosiek;* heslo *karta* má 45 lístkov, z toho 4 sú na gen. plur. *karát* a 1 *kariet* (ktoré je od českého autora); heslo *perla* má v 4 prípadoch *perál* a 1 *periel:* Medzi sklený tovar patria všetky druhy sklených *periel,* Grman: Náuka o tovare, str. 46. Podobne aj denná tlač, ktorá zásadne vyhýba archaizmom, v nie-

konzeriev, rezeriev, lariev sú v spisovnej slovenčine násilné a nemožné. Pre korekciu zásadného omylu treba opraviť Peciarov náhľad, že by slovo *larva* bolo známe v nárečiach dokonca gen. plur. v tvare *lariev,* kým slovo *rezerva* by bolo málo známe v nárečí. Skutočnosť je práve opačná. Slová *rezerva, rezervné* (koleso), *rezervista* sú nárečove veľmi rozšírené, najmä ako termíny vojenské, ale slovo *larva* je slovo čisto kultúrne. Peciar udáva, že slovo *larva* pozná z nárečí, ale neudáva, z ktorej osady. Nárečia v poslednom čase sa stávajú azylom všetkých nezdôvodnených tvrdení, čo pokladáme za zjav veľmi nezdravý a nežiadúci. Peciar, ktorého rodné nárečie je západoslovenské a ktorý strávil roky v Prahe ako študent i ako profesor, nedisponuje dostatočným jazykovým citom a vedomím pre správnu apercepciu kvantity analytickej, t. j. dvojhlásky, ani kvantity syntetickej, t. j. dlhých samohlások. Preto tvorí nenáležité, priamočiare generalizácie, ktoré nezodpovedajú jazykovej skutočnosti spisovnej slovenčiny. Tak napr. v cudzích slovách typu *flauta, auto* hodnotí skupinu hlások *-au-* ako *-a+v-* a plur. gen. žiada vyslovovať *fláut, áut,* čo sa zrejme prieči nielen Pravidlám, ale aj každému jazykovému povedomiu s náležitou spisovnou kultúrou. Z podobnej generalizácie a nedostatku zreteľa pre zvláštnu kombinatoriku foném v cudzích slovách, ktorá má signalizovať práve cudzí pôvod, robí nesprávne závery a žiada uzákoniť *fláut, áut, Emáuz,* a toto všetko je možné preto, že Peciar v cudzích slovách výrazný sklad vokál+vokál hodnotí ako dvojhlásku. Napr. *chiliada, miriada* hodnotí ako *mi-ria-da,*

---

ktorých slovách dôsledne užíva iba vsuvnú hlásku *-á-,* napr.: Túto zásadu neskôr včlenili i do moskovskej dohody z minulého decembra a je preto dvojnásobným úspechom diplomacie otvorených *karát*..., Čas III, č. 97, str. 1; Odiate do *handár* starých právd..., Pravda 1945, 17. jún, str. 5; ...bola (Matica slovenská) v histórii slovenského národa a i v nedávnej histórii našich slovenských bratov a *sestár*... udržovateľkou národného povedomia..., Pravda 1946, č. 109, str. 1.

Vo vyššie spomenutom ústave zistil som ďalej, že na heslo *jutro* je 25 lístkov, z čoho je 11 prípadov na gen. plur. *jutúr* (všetko z novšej literatúry) a 2 lístky sú na gen. plur., ktorý znie *juťjer:* Na tomto prjestore nachádza sa 54,725.009 uhorských *juťjer,* Slov. N. N. 1846, 191a, 24; Vezmime teraz tíchto 46 milionou *juťjer*... Slov. N. N. 1846, 197a, 29. Aj z týchto dvoch uvedených dokladov je zrejmé, že Peciar tvrdí práve opak, ako by tvary niektorých slov v gen. plur na *-á-* boly už archaické v dnešnom spisovnom jazyku.

chi-lia-da, čo je celkom nesprávne. V duchu tejto nesprávnej teórie odmieta gen. plur. typu *miriád, chiliád.* Zabúda na to, že spisovná výslovnosť typu *mi-ri-a-da,* konštatovaná Czamblom a Bartkom, so svojím zvláštnym skladom *-i+a,* teda vokál+vokál, signalizuje práve cudzí pôvod slov, a preto nemožno nijako hovoriť o dvojhláske, čiže slabičnej dĺžke, ako tvrdí Peciar. Z toho dôvodu je nesprávne aj tvrdenie, že slová typu *fiala, liana (fi-a-la, li-a-na)* treba interpretovať ako *fijala, lijana.* K tomuto vysvetleniu musel sa Peciar uchýliť preto, aby vyhol absurdnému dôsledku svojich vývodov. Keby sa totiž držal Peciar dôsledne svojej tézy o dvojhláskovej výslovnosti v slovách typu *mi-ria-da,* potom gen. plur. slov *fiala, liana* by musel znieť *fial, lian* (vyslov jednoslabične!). Peciar mal najprv skúmať slovenský materiál a tak by sa nebol mohol dogmaticky odvolávať na subjektívnu evidenciu, ktorú nijako neverifikoval a ktorá ho viedla k neobstojným záverom.

Náš materiál spoluhláskových skupín usporiadali sme najprv podľa prvej spoluhlásky, lenže sa neukazovala nijaká zákonitosť, zato v usporiadaní podľa druhej spoluhlásky ukázala sa už systémovosť. Podľa priloženej tabuľky vidieť, že určité spoluhlásky klonia sa k riešeniu so vsuvnými hláskami, iné zas podržaly nevokalizovanú spoluhláskovú skupinu. Jedine pri spoluhláske *-b-* a *-v-* nachádzame obidve riešenia. Z okolností, že obidve spoluhláskové fonémy patria k jednému a tomu istému základnému radu spoluhláskovému, môžeme konštatovať, že obojaké chovanie tohto základného radu je nejako systémovo podmienené. Túto nižšie diferencovanú zákonitosť bude možno odhaliť iba po spracovaní fonologickej štatistiky slovenského jazyka. Systém a zákony kombinácie foném slovenského jazyka doteraz neboly predmetom samostatného skúmania, ba doteraz nemáme nijaké štatistické dáta o fonematickom sklade slovenského jazyka.[13] Kým sa táto neuskutoční, nemôžeme usudzovať na systémovú podmienenosť tohto problému. V nasledu-

[13] Treba ľutovať, že terajšia Správa, resp. terajší riaditeľ Jazykovedného ústavu SAVU nemal dostatok porozumenia pre veľký význam fonologickej štatistiky slovenského jazyka a podaný konkrétny návrh na spracovanie takejto štatistiky nechal bez povšimnutia. V tejto okolnosti treba konštatovať veľkú ujmu našej jazykovedy a hatenie moderneštrukturálneho výskumu slovenského jazyka.

júcej tabuľke spoluhláskové skupiny sú usporiadané podľa druhej spoluhlásky. Obyčajným typom tlačené skupiny spoluhlások značia skupiny so vsuvnými hláskami, kurzívou tlačené skupiny sú nevokalizované. V zátvorkách uvedené spoluhláskové skupiny reprezentujú ojedinelé prípady a ich problém bude treba osobitne riešiť.

b	čb, db, dzb, ľb, rb, sb, tb, vb, zb, žb *jb, lb, mb, nb*
c	
č	
d	*jd, ld, nd, rd, vd, zd, žd*
ď	
dz	
dž	
f	*lf, mf, rf*
g	*jg, ng, rg, zg*
h	[*rh*]
ch	*dch, lch, mch, rch*
j	
k	bk, ck, čk, dk, ďk, dzk, fk, jk, lk, ľk, mk, nk, pk, rk, sk, šk, tk, vk, zk, žk
l	bl, dl, hl, kl, rl, sl, šl, tl, žl [*(i)jl*], [*ml*]
ľ	
m	čm, dm, gm, chm, lm, rm, zm, žm, *jm*, [*tm*]
n	bn, čn, chn, jn, mn, nn, pn, rn, sn, šn, tn, vn, zn, žn
ň	
p	[*lp*], [*mp*]
r	br, dr, džr, fr, hr, kr, šr, tr
s	[*ks*], *ms, ns, ps*
š	
t	*ct, ft, cht, jt, kt, lt, nt, pt, rt, st, št, xt*
ť	
v	chv, kv, šv, tr, zv, žv, *lv, rv, ňv*
z	*bz, jz, mz, nz, rz*
ž	

Gen. plur. vzoru r y b a je podľa terajších Pravidiel slov. pravopisu hodne komplikovaný, preto sa ho budeme snažiť prebrať materiálove celkom dopodrobna a budeme hľadať zákonitosti jeho tvorenia, aby sme celú otázku shrnuli podľa možnosti do určitých platných poučiek.

A) Prvú kategóriu tvoria slová, ktoré nemajú pred príponou *-a-* skupinu spoluhlások a majú gen. plur. bez prípony, ale často sa mení ich korenná alebo kmeňová

hláska, a to: I. Samohláska *-a-* 1. díži sa v *-á: porada//porád, hlava//hláv, slama//slám, vrana//vrán, vrava//vráv, kravata//kravát, brada//brád, snaha//snáh, povaha//pováh, predstava//predstáv, lopata//lopát, jama//jám, kloaka//kloák, Najady//Najád, Plejady//Plejád, taxa//táx . . .;* 2. po mäkkých hláskach *-ľ-, -ť-, -š-, -ž-* díži sa v *-ia: šľacha//šliach, žľaza//žliaz, poľana//polian, žihľava//žihliav, kuľaga//kuliag, šťava//štiav, ťava//tiav, šaty//šiat, žaba//žiab,* ale *pyžama//pyžám . . .;* 3. ak je korenná hláska *-á-* dlhá, zmena nenastáva: *mláka//mlák, oáza//oáz, dáma//dám, dráma//drám, káva//káv, dráha//dráh, fáza//fáz, krása//krás, siaha//siah, riava//riav, riasa//rias . . .;* 4. keď je predchádzajúca slabika dlhá, nasledujúca ostáva krátka: *nálada//nálad, zásada//zásad, priehrada//priehrad, priesada//priesad, únava//únav . . .;* 5. v skupine *-au-* tiež nieto zmeny: *kauza//kauz, trauma//traum, pauza//pauz, fauna//faun . . .*

II. Samohláska *-ä-* mení sa v gen. plur. v *-ia-: päta//piat, mäta//miat . . .*

III. Samohláska *-e-* 1. díži sa v *-ie-: ozvena//ozvien, žena//žien, paseka//pasiek, obeta//obiet, kefa//kief, repa//riep, pena//pien, streda//stried, varecha//variech, teta//tiet, litera//litier, veleba//velieb, halena//halien, opera//opier, ofera//ofier, bodega//bodieg, manžeta//manžiet, koleda//kolied, mrena//mrien, dvere//dvier* (i *dverí*) . . .;

2. mená zakončené na *-eta* a) dížia *-e-* v *-ie-: lanceta//lanciet, roleta//roliet, grizeta//griziet, štafeta//štafiet, pinzeta//pinziet, geleta//geliet, cigareta//cigariet, toaleta//toaliet, obeta//obiet, odveta//odviet, brazoleta//brazoliet, omeleta//omeliet, dubleta//dubliet, plaketa//plakiet, subreta//subriet, tableta//tabliet, klebeta//klebiet, vedeta//vediet, šepleta//šepliet, peseta//pesiet, lafeta//lafiet, parkety//parkiet, osveta//osviet . . .;* b) ponechávajú *-e-* bez zmeny: *koketa//koket, blanketa//blanket, epoleta//epolet, etiketa//etiket, konfeta//konfet, reneta//renet, kastaneta//kastanet, vineta//vinet, ruleta//rulet, silueta//siluet, briketa//briket, kazeta//kazet . . .;*

3. mená, zakončené na *-esa,* ponechávajú krátke *-e-: rimesa//rimes, finesa//fines, promesa//promes, noblesa//nobles, metresa//metres, fadesa//fades, kontesa//kontes, Agnesa//Agnes,* ale *delikatesa//delikaties . . .;*

4. mená, zakončené na *-ela,* a) ponechávajú pôvodné krátke *-e-: paralela//paralel, kuratela//kuratel, Adela//Adel,* alebo b) dĺžia ho v *-ie: citadela//citadiel, gazela//gaziel, parcela//parciel, kapela//kapiel, Gizela//Giziel, Dardanely//Dardaniel, Angela//Angiel . . .;*

5. dlhé *-é-* alebo *-ie-* a) sa nemení: *bibliotéka//biblioték, kariéra//kariér, scéna//scén, aféra//afér, chiméra//chimér, dcéra//dcér, éra//ér, diecéza//diecéz, viecha//viech, viera//vier, mentieka//mentiek* (ľud.), *cieva//ciev, glieda//glied,* ale *pieta//piet, hyena//hyen, tantiema//tantiem . . .;*

b) keď je predchádzajúca slabika dlhá, nasledujúca je krátka: *zástera//záster, útecha//útech . . .*

IV. Samohláska *-i-* sa dĺži v *-í-* (y-ý): *slina//slín, hlina//hlín, suita//suít, anuita//anuít, hriva//hrív, kila//kíl, dedina//dedín, optika//optík . . ., pochyba//pochýb, kyta//kýt, skyva//skýv, kryha//krýh, chyba//chýb, kobyla//kobýl, motyka//motýk, pijatyka//pyjatýk, staryga//starýg, Hybe//Hýb . . .*

Dlhé *-í-* a *-ý-* sa nemení: *mína//mín, kríza//kríz, dýka//dýk, katafýza//katafýz;* keď je predchádzajúca slabika dlhá, nasledujúce *i* zostáva krátke: *nížina//nížin, výšina//výšin . . .*

V. Krátke *-o-* sa mení 1. v *-ô-: sloha//slôh, kosa//kôs, koza//kôz, flota//flôt, osa//ôs, šopa//šôp, palota//palôt, sloboda//slobôd, ťažoba//ťažôb, mdloba//mdlôb, slepota//slepôt, hluchota//hluchôt, ničota//ničôt, obloha//oblôh . . .,* 2. v *-ó-: nota//nót, kofa//kóf, doga//dóg, synagoga//synagóg, artičoka//artičók . . .,* 3. ostáva bez zmeny: *amfora//amfor, apostrofa//apostrof, izoglosa//izoglos, antilopa//antilop, asymptota//asymptot, papirosa//papiros, bona//bon, mamona//mamon, letora//letor, metafora//metafor, stvora//stvor, jota//jot, epocha//epoch, nota//not, koma//kom, katastrofa//katastrof, strofa//strof, potvora//potvor, obhajoba//obhajob, tona//ton, vloha//vloh, anekdota//anekdot, periocha//perioch;*

4. mená, zakončené na *-ola,* ostávajú bez zmeny: *hyperbola//hyperbol, kapitola//kapitol, kontrola//kontrol, kupola//kupol, patrola//patrol, parabola//parabol, parola//parol, busola//busol, metropola//metropol, rola//rol, aureola//aureol, alveola//alveol, kreola//kreol, viola//viol, gloriola//gloriol,* ale: *epištola//epištôl...;*

5. podstatné mená, zakončené na *-ova,* sa tiež nemenia: *bu-*

dova//budov, okova//okov, vdova//vdov, sova//sov, chova//chov, strova//strov, obnova//obnov, stanovy//stanov, osnovy//osnov, podkova//podkov . . .;

6. slová s dlhou korennou samohláskou *-ó-* sú bez zmeny: *kvóta//kvót, narkóza//narkóz, nervóza//nervóz, pagóda//pagód, gnóza//gnóz, maltóza//maltóz, izofóna//izofón, kóta//kót, metóda//metód, móda//mód, pilóta//pilót, hrôza//hrôz, nôta//nôt . . .;*

7. keď prvá slabika je dlhá, nasledujúca ostáva krátka: *nádoba//nádob, náhoda//náhod, mŕtvola//mŕtvol, nákova//nákov, záclona//záclon, zátoka//zátok, úloha//úloh, priekopa//priekop, mátoha//mátoh, závora//závor . . .*

VI. Krátke *-u-* 1. sa dĺži v *-ú-;* toto dlhé *-ú-* po mäkkých spoluhláskach *-ľ-, -š-, -ť-, -ž-* nemení sa v dvojhlásku *-iu-,* ako sme to videli pri *-a-,* ktoré sa po týchto spoluhláskach zmenilo v *-ia-,* ale ostáva dlhé: *pľuha//pľúh, hľuza//hľúz, kľuka//kľúk, šuta//šút, šuba//šúb, šupy//šúp, šťuka//šťúk, žula//žúl, župa//žúp . . .; vieroukа//vieroúk, muky//múk, ruka//rúk, klauzula//klauzúl, sluka//slúk, smluva//smlúv, sluchy//slúch, hruda//hrúd, valuta//valút, obsluha//obslúh, suka//súk, obruba//obrúb, suma//súm, ponuka//ponúk, struna//strún, nula//núl, jucha//júch, juta//jút, kajuta//kajút . . .;*

2. keď je slabika dlhá, nemení sa: *minúta//minút, lúka//lúk, múka//múk, kultúra//kultúr, kúpa//kúp, úcta//úct, múza//múz, trúba//trúb, blúza//blúz . . .;*

3. keď je prvá slabika dlhá, nasledujúca ostáva krátka: *prieluba//prielub, záruba//zárub, zákruta//zákrut, záruka//záruk . . .*

VII. Dlhé *-í* v gen. plur. majú slová: *večerí, búrí, žiarí, zorí* (zriedka *zôr), konopí* (zriedka *konôp), perí, kaderí, dverí* (i *dvier), žiabrí;* ďalej všetky zakončené na *-ua, -ea, -oa: kongruí, ideí, orchideí, . . . aloí . . ..*

B) Druhú kategóriu slov v gen. plur. tvoria mená so skupinou spoluhlások pred príponou *-a.* Tieto spoluhláskové skupiny delíme na dve čiastky: I. spoluhláskové skupiny, medzi ktoré sa vsúvajú vkladné hlásky *-ie-, -e-, -o-, -á-, -ô-,* a to podľa pravidla o rytmickom zákone (t. j. keď je predchádzajúca slabika krátka, vsuvka je dlhá; keď je predchádzajúca slabika dlhá, vsuvná hláska je krátka); II. spoluhláskové skupiny, ktoré

neznášajú vsuvné hlásky a dĺžia predchádzajúcu slabiku alebo ostáva táto slabika bez zmeny.

I. Spoluhláskové skupiny so vsuvnými hláskami *-ie-*, *-e-*, *-o-*, *-á-*, *-ô-* sú tieto:

-čb-: *lučba//lučieb, liečba//liečeb . . .;*

-db-: *chodba//chodieb, hradba//hradieb, svadba//svadieb, skladba//skladieb, hudba//hudieb, sadba//sadieb, sudba//sudieb . . .;*

-dzb-: *sadzba//sadzieb . . .;*

-ľb-: *voľba//volieb, maľba//malieb, deľba//delieb, paľba//palieb, streľba//strelieb, šaľba//šalieb . . .;*

-rb-: *farba//farieb, borba//borieb, tvorba//tvorieb, orba//orieb . . .;*

-sb-: *kresba//kresieb, prosba//prosieb, kosba//kosieb, spisba//spisieb . . .;*

-tb-: *platba//platieb, veštba//veštieb, mlatba//mlatieb, vrtba//vrtieb, modlitba//modlitieb, kliatba//kliatob, siatba//siatob . . .;*

-vb-: *plavba//plavieb, stavba//stavieb . . .;*

-zb-: *izba//izieb, väzba//väzieb, hrozba//hrozieb, rezba//rezieb . . .;*

-žb-: *dlažba//dlažieb, tržba//tržieb, držba//držieb, družba//družieb, dražba//dražieb, ťažba//ťažieb, služba//služieb, pažba//pažieb, túžba//túžob . . .;*

-bk-: *skobka//skobiek, hrobka//hrobiek, žabka//žabiek, lebka//lebiek, rybka//rybiek, dlabka//dlabiek, výhybka//výhybiek, hĺbka//hĺbok, hrúbka//hrúbok . . .;*

-ck-: *onucka//onuciek, kocka//kociek, facka//faciek, pracka//praciek, Malacky//Malaciek, piecka//piecok, tisícka//tisícok, pomôcka//pomôcok, obnôcka//obnôcok, posviacka//posviacok . . .;*

-čk-: *hračka//hračiek, pesnička//pesničiek, bioločka//bioločiek, odbočka//odbočiek, bričkа//bričiek, lavička//lavičiek, pomlčka//pomlčiek, vysielačka//vysielačiek, kostička//kostičiek, filoločka//filoločiek, panička//paničiek, čiapočka//čiapočiek, nožička//nožičiek . . ., omáčka//omáčok, práčka//práčok, priečka//priečok, žiačka//žiačok, žobráčka//žobráčok, sviečka//sviečok, zatáčka//zatáčok,*

rozlúčka//rozlúčok, potýčka//potýčok . . .;

-dk-: *bodka//bodiek, kladka//kladiek, priehradka//priehradiek, nezábudka//nezábudiek, vodka//vodiek, epizodka//epizodiek . . ., jednotriedka//jednotriedok, pohádka//pohádok, čučoriedky//čučoriedok, briadka//briadok, Švédka//Švédok, posádka//posádok, búdka//búdok, besiedka//besiedok, rozviedka//rozviedok, žŕdka//žŕdok, výhliadka//výhliadok, lahôdka//lahôdok, priadky//priadok . . .;*

-ďk-: *loďka//lodiek . . .;*

-dzk-: *schôdzka//schôdzok, prevádzka//prevádzok, vádzka//vádzok, nadsádzka//nadsádzok, vychádzka//vychádzok, odiedzka//odiedzok . . .;*

-fk-: *kefka//kefiek, grófka//grófok . . .;*

-jk-: *bájka//bájok, dojka//dojok, preglejka//preglejok, stojka//stojok, paradajka//paradajok, fajka//fajok, kopejka//kopejok, raňajky//raňajok, nahajka//nahajok, trojka//trojok, sojka//sojok, prípojka//prípojok, Aramejka//Aramejok, dvojka//dvojok, petrolejka//petrolejok, spojka//spojok, balalajka//balalajok, lajka//lajok, čajka//čajok, kazajka//kazajok, kacabajka//kacabajok, chvojka//chvojok, vývojka//vývojok, tuľajka//tuľajok . . .;*

-lk-: *zápalka//zápaliek, znelka//zneliek, kobylka//kobyliek, čnelka//čneliek, fialka//fialiek* i *fialôk, násobilka//násobiliek, formulka//formuliek, pilulka//piluliek, kamilka//kamiliek, žilka//žiliek, skalka//skaliek, manželka//manželiek, vanilka//vaniliek . . .; pílka//pílok, lokálka//lokálok, filiálka//filiálok, zásielka//zásielok, hrkálka//hrkálok, stielka//stielok, obálka//obálok, morálka//morálok, normálka//normálok, verzálka//verzálok, reálka//reálok, šálka//šálok, odchýlka//odchýlok, Vestálka//Vestálok . . .,* ale *alka//álk . . .;*

-ľk-: *spisovateľka//spisovateliek, majiteľka//majiteliek, babuľka//babuliek, guľka//guliek, škatuľka//škatuliek, priateľka//priateliek, záhaľka//záhaliek . . .; diaľka//diaľok, košieľka//košieľok, postieľka//postieľok, chvíľka//chvíľok, ocieľka//ocieľok . . .;*

-mk-: *chrumka//chrumiek, dumka//dumiek, slamka//slamiek, Nemka//Nemiek, jamka//jamiek//jamôk, mamka//ma-*

miek . . .; lámka//lámok, poznámka/poznámok, priamka//priamok, známka//známok, zámka//zámok . . .;

-nk-: *jaminka//jaminiek, vstupenka//vstupeniek, Slovenka//Sloveniek, lepenka//lepeniek, dutinky//dutiniek, zmenka//zmeniek, tyčinka//tyčiniek, cudzinka//cudziniek, slečinka//slečiniek, vlastenka//vlasteniek, trnka//trniek, navštívenka//navštíveniek, linka//liniek, sponka//sponiek, hodinky//hodiniek...; stránka//stránok, plienka//plienok, žienka//žienok, oktavánka//oktavánok, barónka//barónok, myšlienka//myšlienok, hánka//hánok, zmienka//zmienok, viržínka//viržínok, radovánky//radovánok, hrianky//hrianok, prvosienka//prvosienok, Cigánka//Cigánok...,* ale *banka//bánk* na rozdiel od *banka//baniek...;*

-pk-: *kvapka//kvapiek//kvapák, čipka//čipiek//čipôk, sopka//sopiek, zádrapka//zádrapiek, podlupky//podlupiek, mucholapka//mucholapiek . . .; čiapka//čiapok, sliepka//sliepok, osýpky//osýpok, otiepka//otiepok, škriepka//škriepok, tŕpky//tŕpok . . .;*

-rk-: *zátvorka//zátvoriek, bosorka//bosoriek, marka//mariek, svorka//svoriek, pätorka//pätoriek, uhorka//uhoriek, habarka//habariek, historka//historiek, zátvorka//zátvoriek, ponorka//ponoriek, frajerka//frajerôk . . ., sbierka//sbierok, dierka//dierok, bajadérka//bajadérok, uzávierka//uzávierok, krajčírka//krajčírok, čiarka//čiarok, podpierka//podpierok, figúrka//figúrok, Nórka//Nórok, búrka//búrok, hôrka//hôrok . . .;*

-sk-: *miska//misiek, maska//masiek, troska//trosiek, Ruska//Rusiek, arabeska//arabesiek, humoreska//humoresiek, konteska//kontesiek . . .; lieska//liesok, trieska//triesok, láska//lások, hláska//hlások, klobáska//klobások, kolíska//kolísok . . .; doska//dosák . . .;*

-šk-: *fraška//frašiek, hruška//hrušiek, muška//mušiek, puška//pušiek, haluškу//halušiek, valaška//valašiek, poduška//podušiek, šiška//šišiek . . .; prednáška//prednášok, výška//výšok, čiaška//čiašok, prenáška//prenášok . . .;*

-tk-: *skratka//skratiek, lopatka//lopatiek, výčitka//výčitiek, šatka//šatiek, matka//matiek, latka//latiek, poistka//poistiek, jednotka//jednotiek, poetka//poetiek, žiletka//ži-*

letiek, jatka//jatiek, kytka//kytiek, pletka//pletiek, študentka//študentiek . . .; pohnútka//pohnútok, pamiatka//pamiatok, námietka//námietok, látka//látok, splátka//splátok, sirôtka//sirôtok, dietky//dietok, pochúťka//pochúťok, čiastka//čiastok, oblátky//oblátok, kôstka//kôstok, klietka//klietok, Vrútky//Vrútok, prostitútka//prostitútok . . .;

-ťk-: *chúťka//chúťok . . .;*

-vk-: *požiadavka//požiadaviek, skúmavka//skúmaviek, aktovka//aktoviek, sykavka//sykaviek, úvodzovky//úvodzoviek, číslovky//čísloviek, šošovka//šošoviek, plavky//plaviek, nádavka//nádaviek, slivka//sliviek//slivák, stovka//stovák, bankovka//bankoviek, výšivka//výšiviek, vysvetlivky//vysvetliviek, klubovka//kluboviek . . .; muchotrávka//muchotrávok, cievka//cievok, dievka//dievok, polievka//polievok, rozprávka//rozprávok, pohľadávka//pohľadávok, premávka//premávok . . .;*

-zk-: *ceruzka//ceruziek, princezka//princeziek, Gizka//Giziek . . .; otázka//otázok, halúzka//halúzok, retiazka//retiazok, obriezka//obriezok, žliazka//žliazok, blúzka//blúzok, artézka//artézok, loházka//loházok, virtuózka//virtuózok . . .;*

-žk-: *útržka//útržiek, družka//družiek, záložka//záložiek, knižka//knižiek, náražka//náražiek, chyžka//chyžiek, náhražka//náhražiek, kožka//kožiek, kolobežka//kolobežiek, složka//složiek, nažka//nažiek, rovnobežka//rovnobežiek . . .; slúžka//slúžok, ukážka//ukážok, nôžka//nôžok, poukážka//poukážok, prekážka//prekážok, viežka//viežok, pasážka//pasážok, vážka//vážok, dížka//dížok . . .;*

-bl-: *tabla//tabiel . . .;*

-dl-: *vidly//vidiel, škridla//škridiel, modla//modiel . . .;*

-hl-: *tehla//tehiel//tehál, ihla//ihiel//ihál, truhla//truhiel//truhál, krhla//krhiel . . .;*

-kl-: *cvikla//cvikiel, kukla//kukiel . . .;*

-rl-: *perla//periel//perál, berla//berál, barla//bariel . . .;*

-sl-: *osla//osiel . . .;*

-šl-: *tešla//tešiel . . .;*

-tl-: *metla//metiel//metál . . .;*

-žl-: *vyžla//vyžiel . . .;*
-čm-: *kučma//kučiem, krčma//krčiem . . .;*
-dm-: *vedma//vediem . . .;*
-gm-: *flegma//flegiem, dogma//dogiem, paradigma//paradigiem, stigma//stigiem, sigma//sigiem, magma//magiem . . .;*
-chm-: *drachma//drachiem . . .;*
-lm-: *šelma//šeliem, helma//heliem* (ľud.), *palma//paliem . . .;*
-rm-: *firma//firiem, forma//foriem, farma//fariem, norma//noriem, platforma//platforiem, uniforma//uniforiem, surma//suriem, Irma//Iriem . . .;*
-zm-: *schizma//schiziem, prizma//priziem, plazma//plaziem, kataklizma//katakliziem, diaklyzma//diaklyziem . . .;*
-žm-: *čižma//čižiem, dežma//dežiem . . .;*
-bn-: *debna//debien . . .;*
-čn-: *slečna//slečien . . .;*
-chn-: *duchna//duchien . . .;*
-jn-: *vojna//vojen . . .;*
-mn-: *hymna//hymien . . .;*
-nn-: *panna//panien, Anna//Anien,* ale *manna//mánn, Argonny//Argonn, Ardenny//Ardenn . . .;*
-pn-: *tepna//tepien . . .;*
-rn-: *lucerna//lucerien, urna//urien, horna//horien, cverna//cverien* (ľud.), *cisterna//cisterien, kaverna//kaverien...;*
-sn-: *sosna//sosien, vesna//vesien . . .;*
-šn-: *mošna//mošien . . .;*
-tn-: *lutna//lutien . . .;*
-vn-: *hrivna//hrivien . . .;*
-zn-: *blizna//blizien, tryzna//tryzien . . .;*
-žn-: *almužna//almužien . . .;*
-br-: *libra//libier, algebra//algebier, žiabry//žiaber, zebra//zebier . . .;*
-dr-: *handra//handier//handár, tundra//tundier, katedra//katedier, nozdry//nozdier, vydra//vydier, hydra//hydier, ľandra//ľandier . . .;*
-džr-: *hedžra//hedžier . . .;*
-fr-: *šifra//šifier, cifra//cifier . . .;*
-gr-: *podagra//podagier . . .;*

-hr-: *hra//hier, výhra//výhier . . .;*

-kr-: *ikra//ikier, masakra//masakier, svokra//svokier, iskra//iskier . . .;*

-tr-: *kmotra//kmotier, vatra//vatier, astra//astier, sestra//sestier//sestár, kostra//kostier, sanitra//sanitier, Tatry//Tatier, ondatra//ondatier, mitra//mitier . . .;*

-chv-: *lichva//lichiev . . .;*

-kv-: *krkva//krkiev, mrkva//mrkiev, krokva//krokiev, bukva//bukiev . . .;*

-šv-: *podošva//podošiev, pošva//pošiev . . .;*

-tv-: *pitva//pitiev, plutva//plutiev, britva//britiev, žatva//žatiev, vrstva//vrstiev, vetva//vetiev, žertva//žertiev, kuroptva//kuroptiev, kotva//kotiev, dratva//dratiev, pastva//pastiev, bitva//bitiev . . .;*

-zv-: *jazva//jaziev, výzva//výziev . . .;*

-žv-: *húžva//húžev . . .;*

-ṛ-: *vŕba//vŕb, hrča//hŕč, kotrba//kotŕb, sprcha//spŕch, maškrta//maškŕt, srna//sŕn, črta//čŕt, mrcha//mŕch, mrva//mŕv, obrva//obŕv, brzda//bŕzd . . .;*

-ḷ-: *slza//slz, vlna//vln, blcha//blch . . .;*

II. Podstatné mená s nevokalizovanou skupinou spoluhlások bez pádovej prípony a so zmenou korennej a kmeňovej hlásky alebo s príponou *-i:*

-jb-: *sejba//sejbí . . .;*

-lb-: *holba//hôlb//holbí, kolba//kôlb, alba//álb, . . .* ale *prilba//prilieb . . .;*

-mb-: *bomba//bômb, gamba//gámb,* ale *plomba//plomb, katakomba//katakomb, hekatomba//hekatomb . . .;*

-nb-: *hanba//hánb . . .;*

-jd-: *gajdy//gájd, chajda//chájd,* ale *lojda//lojd, hojda//hojd...;*

-ld-: *halda//háld . . .;*

-nd-: *bunda//búnd, sekunda//sekúnd, rotunda//rotúnd, merinda//merínd, veranda//veránd, Andy//Ánd, propaganda//propagánd, árenda//árend,* ale *remitenda//remitend, sonda//sond, dividenda//dividend, reverenda//reverend, legenda//legend . . .;*

-rd-: *horda//hôrd, miliarda//miliárd, kokarda//kokárd, petarda//petárd, garda//gárd, manzarda//manzárd . . .;*
-vd-: *pravda//právd, krivda//krívd . . .;*
-zd-: *ohyzda//ohýzd, uzda//úzd, brázda//brázd, hviezda//hviezd, hrazda//hrázd, chabzda//chábzd, jazda//jázd, mzda//miezd . . .;*
-žd-: *vražda//vrážd, Nadežda//Nadežd . . .;*
-lf-: *Delfy//Delf, alfa//álf . . .;*
-mf-: *nymfa//nýmf, lymfa//lýmf . . .;*
-rf-: *harfa//hárf . . .;*
-jg-: *tajga//tájg . . .;*
-ng-: *strunga//strúng, sfinga//sfíng, falanga//falang . . .;*
-rg-: *čvarga//čvárg . . .;*
-zg-: *miazga//miazg, rázga//rázg . . .;*
-rh-: *myrha//mýrh . . .;*
-dch-: *nádcha//nádchí?//nádch? . . .;*
-lch-: *valcha//válch . . .;*
-mch-: *čremcha//čremchí?//čriemch? . . .;*
-rch-: *ťarcha//tiarch, ircha//írch, archa//árch . . .;*
-(i) jl-: *medaila//medailí . . .;*
-ml-: *hmla//hmlí . . .;*
-jm-: *ujma//ujmí . . .;*
-tm-: *tma//tmí, astma//astmí . . .;*
-lp-: *Alpy//Álp, alpa//álp . . .;*
-mp-: *lampa//lámp, rampa//rámp, pampa//pámp, žumpa//žúmp, pumpa//púmp,* ale *kompa//komp, pompa//pomp . . .;*
-ks-: *buksa//búks* (ľud.) . . .;
-ms-: *rimsa//ríms . . .;*
-ns-: *fajansa//fajáns, nuansa//nuáns,* ale *anonsa//anons//anonsí . . .;*
-ps-: *elipsa//elíps, apokalypsa//apokalýps . . .;*
-ct-: *pocta//pôct, úcta//úct . . .;*
-ft-: *nafta//náft . . .;*
-cht-: *jachta//jácht, šachta//šácht, šichta//šícht, šľachta//šliacht, juchta//júcht,* ale *plachta//plachiet//plachát, buchta//buchiet . . .;*
-jt-: *fajta//fájt . . .;*
-kt-: *sekta//sekt, trakta//trákt . . .;*

-lt-: *malta//mált, fakulta//fakúlt, celta//celt, melta//melt, revolta//revolt, delta//delt . . .;*

-nt-: *flinta//flint, kvinta//kvint, dominanta//dominánt, variánta//variánt, antanta//antánt,* ale *renta//rent, polenta//polent, iredenta//iredent, tangenta//tangent, pointa//point . . .;*

-pt-: *lopta//lôpt, krypta//krýpt, kypta//kýpt . . .;*

-rt-: *sorta//sort, torta//tort, porta//port, puberta//pubert, eskorta//eskort, exhorta//exhort, aorta//aort, myrta//mýrt,* ale *karta//karát//kariet . . .;*

-st-: *cesta//ciest, pusta//púst, kapusta//kapúst, vesta//viest, nevesta//neviest, kasta//kást, versta//vierst, hlísta//hlíst, chrasta//chrást, omasta//omást,* ale *busta//bust, pomsta//pomst . . .;*

-št-: *bašta//bášt, pošta//pôšt . . .;*

-xt-: *sexta//sext . . .;*

-lv-: *salva//sálv . . .;*

-rv-: *larva//lárv, konzerva//konzerv, rezerva//rezerv . . .;*

-ňv-: *paňva//paňví?, kaňva//kaňví? . . .;*

-bz-: *kobza//kobzí . . .;*

-jz-: *Lujza//Lujzí? špajza//špajzí* (ľud.) ? . . .;

-mz-: *pemza//pemz . . .;*

-nz-: *menza//menz, influenza//influenz . . .;*

-rz-: *burza//burz, traverza//traverz,* ale *arza//árz . . .*

(Nabudúce dokončenie.)

Kvantita ženských foriem -anka (-ianka) k menám obyvateľov na -an

(Dokončenie)

ANTON JÁNOŠÍK

Prvé riešenie kvantity ženských foriem *-anka//-ianka* podaly prvé Pravidlá slovenského pravopisu z roku 1931. V nich sa uplatňujú obidve kvantity; dlhú kvantitu *-ianka* uvádzajú „v duchu stredoslovenských nárečí" pri takých miestnych menách, kde je adjektívny tvar s koncovkou *-iansky* (str. 43). Prakticky tu ide o také ženské formy na *-ianka,* pri ktorých sa

adjektívum tvorí od mužskej formy na *-an*. Adjektívna forma *-iansky* so ženskou *-ianka* tvoria kvantitatívne dvojice a zpravidla sa vyskytujú pri miestnych menách adjektívneho pôvodu:

1. s adjektívnou príponou menného tvaru na *-no* (*-ьno*),

2. s príponou adjektívneho ženského a stredného rodu *-ná, -né* a *-ská, -ské,*

3. s privlastňovacou príponou adjektívneho tvaru na *-čín, -činá, -šín,*

4. iného zakončenia, obyčajne so spoluhláskovou skupinou.

Pri týchto typoch prvé Pravidlá slovenského pravopisu kodifikujú kvantitatívny systém stredoslovenský, kým pri ostatných vonkoncom systém oblastí okrajových stredoslovenských a západných nárečí. Vcelku podľa prvých Pravidiel slovenského pravopisu máme dve skupiny, pri ktorých v ženskom tvare sa uplatňujú obidva kvantitatívne systémy; ženské formy na *-ianka* prichodia tam, kde je adjektívum na *-iansky,* všade inde *-anka,* i keď v stredoslovenských nárečiach je všeobecne predížená forma *-ianka.*

Druhé, opravené vydanie Pravidiel sloven. pravopisu z r. 1940 v podstate prejíma riešenie prvých Pravidiel sloven. pravopisu, len dlhú kvantitu ženských foriem na *-ianka* rozširuje na všetky miestne mená s mužskou formou *-čan* (str. 70). Týmto koncovka *-ianka* neprichodí len pri menšej skupine typu miestnych mien *Turčan — Turčianka — turčiansky,* kde je kvantitatívna dvojica ženského tvaru *-čianka* s adjektívnym *-čiansky,* ale aj pri ostatných typoch miestnych mien, ktoré netvoria adjektívny tvar na *-čiansky,* lež od základného tvaru miestneho mena príponou *-ský* typu *Mošovce — Mošovčan — Mošovčianka — mošovský, Košice — Košičan — Košičianka — košický, Hlohovec — Hlohovčan — Hlohovčianka — hlohovský* ap. Takto všade príde ženská forma *-čianka* k mužskej forme *-čan,* či už patričné adjektívum je zakončené na *-čiansky,* alebo nie. Takýmto riešením miesto dvoch skupín prvých Pravidiel sloven. pravopisu dostávame tri:

a) ženská forma *-ianka* býva, ak prichodí tvoriť adjektívum *-iansky* od mužského tvaru na *-an (Brezňan — breznianskу),*

b) ženská forma *-čianka* je vonkoncom k mužskej forme na *-čan (Košičan),*

c) všetky ostatné miestne mená ďalej si podržiavajú ženskú formu s nepredĺženou kvantitou *-anka,* napr.: *Brezová — Brezovan — Brezovanka, Opatová — Opatovan — Opatovanka, Kubrá — Kubran — Kubranka, Šariš — Šarišan — Šarišanka, Budiš — Budišan — Budišanka, Beluša — Belušan — Belušanka, Hodruša — Hodrušan — Hodrušanka, Radiša — Radišan — Radišanka, Bobot — Boboťan — Boboťanka, Lehota — Lehoťan — Lehoťanka, Brehy — Brežan — Brežanka, Prusy — Prusan — Prusanka, Šahy — Šahan — Šahanka* ap.

Aj tu tretia skupina zachováva spôsob kvantitatívneho systému okrajových oblastí stredoslovenských nárečí a západných.

Pre ťažkosti a históriu riešenia kvantity zaiste hodno pripomenúť, že pravidlo c) skupiny miestnych mien, nachodiace sa aj v úvodnej časti vysádzaného elaborátu (str. 64) k opraveným druhým Pravidlám slovenského pravopisu, ktorý bol predložený na úradné schválenie, nebolo rešpektované v slovníkovej časti, keďže sa k nim uvádzajú ženské formy s predĺženou kvantitou *-ianka,* i keď ani podľa a) skupiny netvoria adjektívum *-iansky,* ani podľa b) skupiny nemajú mužský rod zakončený na *-čan,* teda patria naisto do c) skupiny, a tak prichodí *-anka,* a nie *-ianka.* Napr.: *Burgunďan — Burgundianka — burgundský* (str. 114), *Egypťan — Egyptianka — egyptský* (173), *Holanďan — Holandianka — holandský* (191), *Islanďan — Islandianka — islandský* — (204), *Korinťan — Korintianka — korintský* (222), *Lehoťan — Lehotianka — lehotský* (234), *Normanďan — Normandianka — normandský* (271), *Peržan — Peržianka — perzský* (300), *Popraďan — Popradianka — popradský* (316), *Poruban — Porubianka — porubský* (318), *Šarišan — Šarišianka*[11] *— šarišský* (389), *Novomešťan — Novomeštianka — novomestský* (272) ap. Uvedené prípady zo slovníka elaborátu sú nedôslednosti, javiace rozpor medzi pravidlom c) skupiny a jeho aplikáciou na jednotlivé slová, ktoré však v schválených Pravidlách slovenského pravopisu vyšly opravené: *Burgunďanka, Egypťanka, Holanďanka . . . Novomešťanka* ap.

---

[11] Naproti tomu úvodná časť pôvodného elaborátu má za príklad na pravidlo tvar s krátkou kvantitou *Šarišanka* (str. 65).

I pri tomto doterajšom riešení kvantity ženských foriem *-anka//-ianka* pre spisovnú normu v platných Pravidlách sloven. pravopisu celkove javí sa dvojaký systém: pri jedných skupinách dáva sa uplatňovať systému, „duchu" stredoslovenských nárečí s dlhou, vlastne predíženou kvantitou *-ianka,* pri druhých zas systému okrajových oblastí stredoslovenských a západných s pôvodnou krátkou kvantitou *-anka.*

Samo od seba sa rozumie, že táto dvojakosť tvorenia ženských foriem *-anka//-ianka* nie je pohodlná v spisovnej reči. No okrem toho málo zodpovedá aj so stránky vedeckej a zato tým skôr bolo by naliehavé konečné riešenie jednotným kvantitatívnym systémom. Treba uznať, že pre normu spisovnej reči je veľmi nepraktické mať tvary s dvojakou kvantitou pri tej istej kategórii tvorenia mien obyvateľov na *-an.* Z obidvoch kvantitatívnych systémov najlepšie by vyhovel prvotný krátky systém na *-anka,* ktorý sa zachováva v okrajových oblastiach stredoslovenských a západných nárečí. Stredoslovenský systém s predíženou kvantitou *-ianka* oproti *-anka* je novší, analogický. So stanoviska všeobecného tvorenia ženských podstatných mien príponou *-ka* stredoslovenská kvantitatívna zmena pôvodnej ženskej koncovky *-anka* > *-ianka* javí sa ako osamotená, omedzujúca sa iba na stredoslovenské dialekty, slovom, je dialektického rázu. Na všeobecný spôsob bez kvantitatívnej zmeny pred príponou *-ka* tvoria sa i ženské formy obyvateľov k mužským tvarom na *-ec: Rosinka — Rosinec* a typ *Brezovanka.*

Na podopretie toho, čo sme vyššie uviedli o ženských tvaroch na *-ianka* ako prípadne dialektických, svedčí aj okolnosť, že stredoslovenské ženské formy na *-ianka,* najmä kde niet pre dlhú kvantitu východiska v príslušnom adjektívnom tvare *-iansky,* nie sú také pevné ani u príslušníkov stredných nárečí, aby systém s krátkou kvantitou *-anka* pokladali vo svojom jazykovom povedomí za chybný, alebo aby im bol cudzí. Pri skúmaní ženských foriem obyvateľov na žiactve Turca[12] prišiel

[12] Výskum som urobil v rámci domácej a školskej úlohy z gramatickej hodiny na obchodnej akadémii v T. Sv. Martine, školské roky 1944/45 a 1945/46. Je zaujímavé, že aj žiaci, pochodiaci z turčianskych rodičov, upotrebujú v úlohách krátku kvantitu *-anka,* i keď nie dôsledne, ale neraz striedavo, napr.: žiačka z I.a OŠ Elena Dianišová, rodáčka z Turca, v školskej úlohe v škol. roku 1945/46 použila podľa svojho jazykového cítenia formu s krátkou kvantitou *občanka:* Tak sa stala zo mňa *občanka*

som k poznatku, že rodení Turčania pri turčianskych tvaroch im dobre známych používajú obyčajne ženské tvary na *-ianka* (*-čianka*), no už pri miestnych menách im vzdialenejších od vlastného kraja, najmä celkom cudzích, zväčša upotrebujú tvorenie na *-anka*, napr.: *Afričan — Afričanka, Egypťan — Egypťanka, Holanďan — Holanďanka* ap. Hodno uviesť, že od miestneho mena *Maroko* utvárajú mužský tvar *Marokán* a k nemu ženský *Marokánka* na rozdiel od Pravidiel *Maročan — Maročianka.* Aj u iných príslušníkov stredoslovenských nárečí, najmä u študovaných[13] som zistil, že niet vyhraneného, pevného jazykového citu pre ženské fomy *-ianka* (*-čianka*). Ak Slovák z oblastí okrajových stredoslovenských a západných nárečí upotrebuje ženské formy s pôvodnou krátkou kvantitou *-anka* (*-čanka*), nepozastavia sa ani pri ústnom používaní ani písomnom. Nebohý Dr. Ján Šikura, rodák z Turca a dobrý jazykový praktik, pri čítaní môjho elaborátu recenzie o jeho knihe ‚Miestopisné dejiny Turca', chystanej do Slovenskej reči, nijako sa nepozastavil nad ženskými tvarmi s pôvodnou krátkou kvan-

---

nie Karlovej, ale Dražkoviec; žiak z I.a OA Ján Buoc v školskej úlohe Z našej rodinnej kroniky: Kolíska nielen mojich rodičov, ale predchodcov celej našej rodiny je Kláštor pod Znievom. Môj otec, verný *Kláštorčan,* pochodí z obchodníckej rodiny a moja matka je *Kláštorčanka* z gazdovskej rodiny; žiačka Viera Lvončíková, žiačka z I.b OŠ, striedavo používa obidve ženské formy v domácej úlohe s nadpisom Z rodinnej kroniky: Otec bol rodák z Priekopy. Matka Irena, rod. Šimová, *Blatničanka,* ovdovela... dosiaľ žije s nami oteckova mama, rodená Skokňová, *Sučianka.* Krátku formu použila aj Oľga Banáry, žiačka tej istej triedy v tej istej úlohe, ktorej otec nepochodí z Turca, ale z Kremnice: Na Vrútkach bývame už asi 15 rokov. Otecko je rodom Kremničan a mamička *Turanka.* Ináč zpravidla turčianski žiaci, ak jeden z rodičov nie je z jazykovej oblasti stredoslovenskej, vo svojom jazykovom úze sa prikláňajú skorej k nepredĺženej koncovke *-anka* a *-čanka,* napríklad žiak Jaroslav Ondrejka vo vyššie spomenutej úlohe: Otec narodený v Broďanoch, v dedinke v nitrianskom kraji... Moja matka je *Martinčanka;* žiaci z I.a OA: Karol Adamčík: Moji rodičia žijú v Turč. Sv. Martine. Bývajú tu vyše 40 rokov. Mama je *Martinčanka* a otec *Pezinčan;* Vladimír Jurík: Mama je *Martinčanka* a otec *Dlhopoľčan;* Jozef Žucha: Matka prisťahovala sa z Polhory. Je rodená *Polhorčanka*... Otec je rodák Turčan, narodil sa blízko Vrútok v Lipovci a iní.

[13] Napr. Bystričan Karol Böhm, komercialista na obchodnej akadémii v Turč. Sv. Martine, má vo svojom jazykovom úze pre obyvateľku *Bystrice* tvar *Bystričanka;* tvar s predĺženou kvantitou *Bystričianka* pokladá za ľudový asi na ten spôsob ako tvary *ruke, nohe, haluške* ap.

titou: *Martinčanka, Vrútočanka* (SR XI, 281). Ani Martin Rázus, rodák z Liptova, nepridržiava sa dlhej kvantity *-ianka,* ale vo svojich dielach upotrebuje ženské formy na *-čanka,* napr.: *Čreničanka* (Svety II, 287) k mužskej forme *Čreničan* (303), *Mostičanka* (Maroško I, 28), k mužskému tvaru *Mostičan* (246), *Mostičanky* (231, 234). Ženské tvary na *-čanka* nachodíme aj u Vajanského a Kukučína: „A o vašich *Viedenčankách* už ani nehovoriť..." (Vaj. XI, 184), No jednako mlčí, aby nezahanbila sestru pred kŕdľom *„dedinčaniek"* (Kuk. IV[1], 65; IV[4], 56). Ďalej u Tajovského: *Vaďovčanka* (Zpod kosy, Budapešť 1910, str. 175). Ženské tvary s koncovkou *-anka* má aj Lipták Ján Čajak: Tam bola jedna *Detvanka*... Dľa zariekania *Detvanky* (Pred oltárom, Mazáč 1929, str. 203).

Krátku kvantitu nájdeme aj v najmladšej spisbe, napríklad v prvom vydaní Urbanovho Živého biča (z r. 1927): To už nie Eva Hlavajová z Ráztok, hanblivá *dedinčanka* (36); v ostatnom, šiestom vydaní je predĺžená kvantita *dedinčianka* (37). Doklad v nadpise hry ‚Švárna Skaličanka' od Jozefa Podhradského, ktorý uvádza školská slovenská literatúra[14], bol pravdepodobne prevzatý z Riznera, lebo v pôvodnom vydaní je *Skaličianka* (Zornička I, 1946, str. 81). Rizner asi nevdojak použil formu s krátkou kvantitou svojho rodného, západného nárečia. Vyskytuje sa aj v časopise Partizán: *Striežovčanky* (7. júl 1946, str. 11) a v Hlasoch z domova a z misií: Sestra Ottonia ... je *Americianka* (XXXII, číslo 8, str. 154) ap.

Vôbec u príslušníkov okrajových oblastí stredoslovenských a západných nárečí, najmä pri miestnych menách cudzieho pôvodu sa tvar *-čianka* ťažko vžíva, takže často prichodí ženský tvar aj na *-čanka,* napr. v preklade knihy ‚Duša ženy' od Otta Karrera[15]: od nejakej *Americianky.*

Za ženské formy s krátkou kvantitou *-anka* (*-čanka*) okrem praktickej stránky stojí aj stanovisko historické. Bernolákov Slowár uvádza dôsledne iba tvary s krátkou kvantitou *-anka*

---

[14] Jozef Ambruš — Jožo Felix — Andrej Mráz, Dejiny slovenskej literatúry pre VII. a VIII. triedu slovenských gymnázií a pre učiteľské akadémie, Štátne nakladateľstvo 1940, str. 30.

[15] V litografovanom vydaní z r. 1944 na str. 44, v knižnom vydaní s udaním prekladateľa Vojtecha Bošanského na str. 84.

(*-čanka*) v smysle systému oblastí okrajových stredoslovenských a západných nárečí. Takto aj slovník Jančovičov, pochodiaci z éry spisovnej štúrovčiny. Slovník Loosov a Pechányov ženské formy sústavne neuvádzajú, iba mužské; z uvedenej ojedinelej formy *Pražanka* nedá sa celkom načisto usudzovať na celkový systém s krátkou kvantitou, lebo v tomto prípade môže sa prejavovať aj vplyv spisovnej češtiny. Podobne ani Czambel neuvádza vo svojom Abecednom ukazovateli v Rukoväti[16] ženské formy, iba mužské, napr.: *Angličan, Američan* ap., a niet o ich tvorení pripomienky ani v gramatickej časti. Týmto otázka kvantity ženských foriem *-anka//-ianka* ostáva vlastne neriešená do vydania prvých Pravidiel sloven. pravopisu, kde ich osnovateľ Dr. Václav Vážný dopúšťa dlhú kvantitu *-ianka* v ženskom rode iba od tých miestnych mien, kde sa adjektívny tvar tvorí od mužskej formy na *-an* a tak má koncovku *-iansky,* ktorá spolu so ženskou koncovkou *-ianka* tvorí párovú dlhú kvantitu. Druhé Pravidlá slovenského pravopisu rozširujú ženskú dlhú kvantitu *-ianka* vonkoncom na skupinu s mužským tvarom *-čan.* Tu vzniká celá koncovka *-čianka* a zasahuje najmä miestne mená na *-ica, -ice, -ovec, -ovce,* i keď pri nich niet adjektívnej formy s koncovkou *-čiansky.* Pri ostatných miestnych menách však udržuje sa prvotná krátka kvantita *-anka* typu *Rosinec — Rosinka, Brezovan — Brezovanka.*

Takýto je terajší stav riešenia kvantity ženských foriem *-anka//-ianka,* ktorý nemožno pokladať za vyhovujúci so stránky praktickej a ani vedeckej. Omnoho vedeckejšie bolo riešenie Dr. Václava Vážného v prvých Pravidlách sloven. pravopisu, kde dlhá kvantita *-ianka* sa dopúšťala iba v prípadoch, kde bol adjektívny tvar *-iansky.* Zakladalo sa na kvantitatívnej dvojici, utvorenej zo ženskej formy *-ianka* a z príslušného adjektívneho tvaru *-iansky.* Dnešný spôsob riešenia, ktorý dáva sa uplatňovať obidvom systémom nárečových oblastí, či už ide o tzv. prvé alebo druhé Pravidlá sloven. pravopisu, ostáva len polovičatý a praktickejšie by bolo pre normu spisovnej reči, keby sa uplatňovala iba jednotná kvantita. Predíženie pôvodnej krátkej

---

[16] Porov. Dr. S. Czambel, Rukoväť spisovnej reči slovenskej, 3. vyd., Turč. Sv. Martin 1919.

kvantity *-anka* > *-ianka* možno pokladať za kvantitatívny zjav dialektického rázu, osamotený, i keď sa týka stredoslovenských nárečí, celkom takého miestneho významu, akého je podobné predĺženie pri deminutívach na *-ček* typu *kalištek* (taktiež v stredných nárečiach) oproti tvaru okrajových oblastí stredoslovenských a západných nárečí *kalištek*[17] s krátkou kvantitou, *Marína* miesto náležitej formy *Marina*[18], *Turíce* miesto *Turice*[19], *turíčny* m. *turičný*, *nakríviť* m. *nakriviť*[20], *prísahať* m. *prisahať*[21], *zátmenie* m. *zatmenie*[22], *vítaj* m. *vitaj*[23] vo funk-

---

[17] Porov. SR IX, 38n.

[18] V tvare *Marina* je patričná slovenská koncovka *-ina*, ktorá prichodí k základnému domácemu tvaru *Mara* (SR VIII, 22). Koncovka *-ina* je aj v podobnom prípade *Julina, Ulina, Anina, Olina, Pepina* a v apelatívach ženského rodu: *dolina, malina, šírina, chlapina* ap. Náležitý tvar *Marina* nachodíme aj u Rázusa (Maroško študuje[2] 151). Tvar *Marína* s dlhou kvantitou vznikol asi vplyvom slovného prízvuku na druhej slabike od konca.

[19] Tvar *Turíce* s dlhou kvantitou je čiste stredoslovenský podľa výskytu, ako aj dlhej kvantity koncovky *-ice;* miesto neho príde v smysle všeobecnej slovenskej koncovky s krátkou kvantitou *-ice* forma *Turice* a tak aj adjektívna forma *turičný*. Upotrebenie náležitej krátkej kvantity formy *Turice* nachodíme v Predmluvách k obidvom dielom Slovníka nemeckej a slovenskej reči so zvláštnym zreteľom na pravopis, ktorý sostavil Jozef Maria Seewarth, profesor slavistiky pri št. reálke v Bratislave. Aj Bernolákov Slowár uvádza *Turice* s krátkou kvantitou (I, 741, IV, 3367).

[20] Pravidlá slovenského pravopisu pri složenine *nakríviť* uplatňujú stredoslovenskú dlhú kvantitu, hoci pri základnom slovese *kriviť* a ostatných jeho složeninách ponechávajú krátku kvantitu: *pokriviť, vykriviť, skriviť* (porov. aj SR X, 366). Tvary s nenáležitou stredoslovenskou kvantitou sa vyskytujú aj v literárnej reči, napr. *nakríviť* u Rázusa (Bombura 59), *skríviť* u Hronského (Proroctvo 55).

[21] V stredoslovenských nárečiach, najmä liptovských, vyskytuje sa tvar *prísahať* ako analogický podľa *prísaha;* podľa všeobecného systému predpona slovesa *pri-* máva vždy krátku kvantitu a tak prichodí náležitý tvar *prisahať* v spisovnej norme.

[22] Prv bol používaný aj tvar *zátmenie* s nárečovou dlhou kvantitou na predpone *zá-* na spôsob deverbatív typu *zástera, záčin, závod* ap., ale od neho sa už v spisovnej norme upustilo, keď si spisovatelia uvedomili jeho neoprávnenosť s hľadiska kvantitatívneho systému celej slovenčiny. Má ho napr. Tranovský evanjelický kalendár na rok 1901, str. 5, no už v nasledujúcich ročníkoch iba *zatmenie*. Takto aj Kukučín: *zátmenie* slnka (porov. VII. sväzok z r. 1921, str. 34; 3. vydanie z r. 1931, str. 40).

[23] Porov. SR VI, 28n.

cii interjekcie, *slúžka* m. *služka*[24] ako ženská forma ku *sluha*, *nežnúčko* m. *nežnučko*[25] ap.

V rámci týcho uvedených tvarov s nenáležitou dlhou kvantitou s hľadiska štruktúry celého jazyka aj tvary s predíženou kvantitou *-ianka* sa ukazujú zreteľne taktiež dialektické. Preto bolo by potrebné miesto nich uviesť do spisovnej normy tvary s krátkou kvantitou *-anka*, ktoré dobre zapadajú do všeobecného, štrukturálneho tvorenia ženských foriem s príponou *-ka* nielen z oblastí okrajových stredných a západných nárečí a spolu s nimi aj východných, kde niet náležitého kvantitatívneho systému, lež aj zo stredných nárečí. Tu tak isto máme všeobecné tvorenie ostatných ženských foriem na *-ka* bez kvantitatívnej zmeny typu *Čech* — *Češka*, *Rus* — *Ruska*, *učiteľ* — *učiteľka* ap. a zpod neho sa práve vymykajú predížené kvantity ženských foriem *-ianka* k mužským tvarom na *-an*.

Vcelku s dnešným stavom riešenia kvantity ženských foriem k mužským *-an*, najmä *-čan* nedá sa uspokojiť, keďže doterajšie riešenie je polovičaté. Možné sú dva spôsoby, ako mu predísť:

a) Vrátiť sa k riešeniu tzv. prvých Pravidiel sloven. pravopisu, podľa ktorého ženské formy *-ianka* majú tvoriť kvantitatívnu dvojicu s patričným adjektívnym tvarom *-iansky*. Zpomedzi nich bolo by vyňať skupinu miestnych mien na *-any*, pri ktorej mužské formy okrem pôvodnej koncovky *-an* majú ešte aj príponu *-ec* a tak svojou plnou koncovkou *-anec* pripomínajú podľa koncovej slabiky prvý spôsob tvorenia na *-ec* typu *Myjavec* — *Myjavka*, kde býva vždy ženská forma bez kvantitatívnej zmeny.

b) Všade vonkoncom dať sa uplatniť prvotnej krátkej kvantite *-anka* ako systému väčšej oblasti slovenských nárečí. Tento spôsob tvorenia najlepšie by zodpovedal nielen so strán-

---

[24] O tom aj Samo Mazúr, SR XII, 109n.

[25] Tvar adverbia *nežnúčko* s predíženou kvantitou vidí sa zjavne sekundárny, ak si pripomenieme adjektívne tvary so všeobecnou príponou *-učký*, *-učká*, *-učké*, kde sa krátka samohláska *u* v druhej slabike od konca nepredížila len zato, že koncová slabika je dlhá; v adverbiu pri krátkej koncovej samohláske *o* predchádzajúca samohláska *u* sa predlžuje asi vplyvom slovného prízvuku. Jednotnosť kvantity adjektíva s adverbiom aj tu žiada pôvodnú nepredíženú kvantitu: *nežnučký* — *nežnučko*. Tvar *nežnúčko* má napr. Šoltésová (III, 101).

ky praktickej, ale aj vedeckej, nakoľko pri tvorení všetkých ostatných ženských foriem pred príponou *-ka* nejaví sa predlžovanie kvantity. Sem patrí aj tvorenie mien obyvateľov ženského rodu k muž. *-ec* typu *Rosinec — Rosinka* a typ *Brezovan — Brezovanka.* S typom *Rosinec — Rosinka* podľa zakončenia *-ec* sa srovnávajú aj miestne mená na *-any,* ak berieme do povahy mužský tvar na *-anec* a ženský *-anka.*

Ak naozaj predlžovanie kvantity ženských foriem na *-ianka* je iba miestneho, dialektického rázu, ako je podobné predlžovanie kvantity v stredných nárečiach pri slovese *skríviť* podľa iteratívnej formy *krívať, prísahať* podľa deverbatíva *prísaha, vítaj* ako zmeravený tvar interjekcie podľa základného slovesa *vítať,* typ deminutív *kalíštek* podľa deminutíva *kalíšok* ap., tak potom patrilo by ujednostajniť aj pri ženských tvaroch k mužským *-an* pôvodnú, nepredĺženú kvantitu *-anka.* Za takýmto riešením stojí aj Ján Žigo, rodák z okrajového nárečia stredoslovenského vo svojom článku, ktorý bol došiel na redakciu Slovenskej reči.[26] I sám osobne sa prikláňam k také-

---

[26] Ján Žigo pochodí zo Starej Haliče, blízo Lučenca. Ani jemu sa nevidí, že k mužskému tvaru *-čan* všeobecne prichodí podľa riešenia tzv. druhých Pravidiel sloven. pravopisu dlhá kvantita *-čianka,* pretože „inak sa posudzuje spoluhláska *č* a inakšie ostatné mäkké spoluhlásky: *š, ž, ť, ľ, šť, žď, dž*". Týmto sa stavia proti terajšiemu riešeniu, najmä proti b) skupine druhých Pravidiel sloven. pravopisu, podľa ktorej ku každému mužskému rodu na *-čan* príde v ženskom rode *-čianka,* i keď k nemu niet adjektívneho tvaru *-čiansky,* ako je pri type *Turčan — Turčianka — turčiansky;* je za prvotnú krátku kvantitu *-čan//-čanka.* Nesúhlasí ani s riešením tzv. prvých Pravidiel sloven. pravopisu „tvoriť ženské mená príponou hneď *-ianka,* hneď *-anka,* čiže raz dížiť alebo nedížiť tú istú príponu *(an)* pred tou istou príponou *(ka)* podľa toho, ako sa tvorí prídavné meno. Veď je to znak úplne vonkajší, povrchný, nestojaci vôbec v súvislosti s tvorením ženských mien. A napokon, kde je tu objektívne pravidlo, kedy tvoríme prídavné meno príponou *-iansky* a kedy len príponou *-ský?* Veď sú celkom dobre možné obidve prídavné mená, teda *-iansky* aj *-ský*; prvé ako prídavné meno obyvateľov mesta, vyznačujúce vlastnosti, ktoré sa týkajú obyvateľov mesta, druhé ako prídavné meno mesta, teda vyznačujúce vlastnosti, ktoré sa týkajú mesta, však vlastnosti mesta nemusia byť ešte vlastnosťami obyvateľov a naopak. Presná reč si rozhodne žiada takéto rozlišovanie, teda obidva typy týchto prídavných mien, porov.: *mestský — meštiansky, obecný — občiansky* atď."

Záverom svojho riešenia stavia si alternatívu a z nej taktiež vychodí jednotná krátka kvantitatívna dvojica mužského rodu so ženským *-an//-anka* pre všetky tvorenia ženských foriem mien obyvateľov.

muto riešeniu, nakoľko som prišiel k presvedčeniu, že ženské tvary na *-ianka* sú naozaj iba druhotné, vzniklé vplyvom patričného adjektívneho tvaru podobného skladu *-iansky,* čo zaiste do istej miery napomáhal aj slovný prízvuk na druhej slabike od konca, ktorý sa mocnejšie vyráža najmä v stredných nárečiach.

Predlžovanie kvantity pri ženskej koncovke *-anka* > *-ianka* v stredných nárečiach je celkom iného zjavu, ako je v deminutívach s tou istou koncovkou *-ka* pri type *hlava* — *hlávka, ruka* — *rúčka* ap., hoci by sa tak na prvý pohľad zdalo podľa rovnakého výsledku na predlžovaní kvantity.

*

No predlžovanie kvantity v slabike *-an* ostáva ako všeobecný systém v adjektívnom tvare *-iansky, ktorý* sa pevne drží v širšej oblasti slovenských nárečí aj mimo stredoslovenských nárečí a pevne sa udomácnil aj v spisovnej reči slovenskej. Pre tento tvar a najmä z ohľadu na príslušníkov stredoslovenských nárečí i spisovnú prax dopúšťam ako najsúcejšie to riešenie, aké uzákonily a do praxe uviedly takzvané prvé Pravidlá slovenského pravopisu z r. 1931. Podľa neho *-ianka* sa uplatní všade tam a len tam, kde sa tvorí príslušná adjektívna forma *-iansky.*

Grécke a latinské vlastné mená v slovenčine

JÁN HORECKÝ

V komplexe otázok, súvisiacich s problémom vlastných mien cudzieho pôvodu alebo užívaných v slovenskom kontexte, majú grécke a latinské vlastné mená osobitné postavenie, čo súvisí predovšetkým so skutočnosťou, že prenikaly k nám spolu s grécko-rímskou vzdelanosťou. V tomto ohľade ich možno porovnávať s tzv. europskými slovami (mots communs de l'Europe) v oblasti apelatív, ale rozdiel je tu v tom, že apelatíva vo všeobecnosti ľahšie a rýchlejšie podliehajú procesu prispôsobovania štruktúre domáceho jazyka, kým vlastné mená, ako to ostatne vyplýva z ich odchodnej štruktúry, podliehajú týmto adaptačným tendenciám v miere oveľa menšej.

Prakticky je tu rozdiel najmä v tom, že v oblasti apelatív sa slovo, okrem výskytu inak neprípustných fonematických skupín (napr. skupiny *-kt* na konci slova: *fakt, punkt*), skoro úplne prispôsobuje štruktúre slovenských slov, pričom sa aj ich kvantita upravuje v shode s kvantitou domácou alebo aspoň v shode s domácim úzom ortoepickým, zatiaľ čo pri vlastných menách sa zpravidla ponecháva pôvodný tvar, pôvodný fonematický sklad, neoznačovanie kvantity a pod.

Toto zachovávanie pôvodného grafického výzoru je pochopiteľné u tých vlastných mien, ktoré sú bežné v moderných cudzích jazykoch, majúcich zpravidla celkom odchodnú štruktúru od slovenčiny alebo aj iných slovanských jazykov. Ale pri gréckych a latinských vlastných menách, keďže sa aj svojou morfologickou štruktúrou značne približujú k morfologickej štruktúre slovenčiny, nebolo by v slovenčine nemožné ich prispôsobenie nielen pokiaľ ide o transkripciu, ale aj o formu.

Pri rozhodovaní o spôsobe, akým treba prepisovať cudzie vlastné mená, treba si predovšetkým ujasniť otázku, či sa má zachovávať ich pôvodný grafický alebo zvukový obraz. V doterajšej slovenskej praxi sa zachováva grafický, optický obraz cudzieho vlastného mena, hoci sa veľmi často a značne odchyľuje od jeho obrazu zvukového. Platí to predovšetkým o menách z moderných jazykov, napr. francúzštiny, angličtiny a iných. Možno sa však pýtať, či je takáto prax správna aj pri prepisovaní gréckych a latinských vlastných mien, pretože nieto tu jednak tak veľkého rozdielu medzi ich grafickým a zvukovým obrazom (pravda, podľa našej tradičnej výslovnosti) ako pri menách z jazykov moderných alebo exotických, jednak sa vo všeobecnosti viac užívajú a teda sú aj udomácnenejšie.

Vzhľadom na tieto pomery by sa teda grécke i latinské vlastné mená bez väčších ťažkostí daly prepisovať tak, aby sa zachoval ich zvukový, nie grafický obraz. Latinské *ae* by sa teda malo prepisovať ako *é (Caesar—Cézar),* grécke i latinské aspiráty by sa prepisovaly a vyslovovaly ako príslušné neaspirované konsonanty *(Démosthenés—Démostenés),* ako sa to konečne praktizuje, hoci nie dôsledne a systematicky, už aj v Pravidlách z r. 1940. *Geminátу by sa maly ponechať,* lebo v latinčine i gréčtine sa skutočne vyslovovaly ako dve spoluhlásky, teda patrily k zvukovému obrazu daného slova.

S týmto zachycovaním skutočného zvukového obrazu daného slova však súvisí aj otázka zaznačovania kvantity. Tu sú doteraz dva spôsoby: pri gréckych vlastných menách sa kvantita označuje, pretože sa označuje aj v gréčtine, ktorá má pre niektoré dlhé samohlásky osobitné grafické znaky (*ó*—ω, omega, *é*—η, éta, *ú*—ου, ou), kým v latinčine sa kvantita neoznačuje, preto sa aj latinské vlastné mená prepisujú zpravidla bez dĺžok. Je však známe, že práve tak ako v slovenčine, aj v latinčine a gréčtine je kvantita prvkom fonologicky relevantným, i keď sa v latinčine kvantitatívne protiklady graficky neoznačujú. V slovenskom grafickom systéme sa však kvantita veľmi priliehavo označuje diakritickým znamienkom (čiarkou), preto je samozrejmé, že sa má označovať aj v takých slovách, ktoré sú prevzaté z latinčiny, a to aj vo vlastných menách. S tohto stanoviska treba teda zamietnuť návrh Dr. Hrabovského[1], ktorý navrhuje písať tak, aby sa zachoval pôvodný grafický obraz gréckych a latinských vlastných mien.

Rozdiel medzi vlastnými menami z moderných a vlastnými menami z klasických jazykov je ďalej aj v ich deklinačnej štruktúre. Kým totiž mená v moderných jazykoch sa neskloňujú takým spôsobom ako v slovenčine, totiž pripínaním pádových morfém, v gréčtine a latinčine tomu tak bolo. Z toho vyplýva, že vlastné meno z moderného, analytického jazyka sa jednoducho začlení do slovenskej deklinačnej sústavy ako prostý nominatív, ku ktorému sa alebo automaticky pripínajú slovenské pádové morfémy, alebo sa necháva nesklonné napr. v type *expozé*. Pri gréckych a latinských menách to takto jednoducho nejde, pretože v týchto jazykoch bol nominatív značne odlišný od toho základu, z ktorého sa pripájaním príslušných pádových morfém tvorily všetky ostatné pády.

Ak totiž vyjadríme štruktúru slovenskej mennej deklinácie vzorcom $X+x$, pričom X značí príslušný lexikálno-sémantický prvok, malé x príslušnú pádovú morfému, platí tento vzorec v slovenčine bez výnimky, i keď v niektorých prípadoch, napr. v nom. sg. mask. a gen. pl. fem. toto x sa rovná nule. Tento vzorec platí v gréčtine a latinčine len zčasti, lebo nominatív

---

[1] Dr. J. Hrabovský, *Ako písať v slovenskom texte grécke a latinské vlastné podstatné mená osôb?* SR VIII, 298—300.

singuláru, z ktorého najčastejšie cudzie vlastné mená preberáme, býva alebo zúžený o korenný konsonant *(leo, leonis)*, alebo je tu striedanie *(miles, militis)*, alebo je temer úplne inakší ako v ostatných pádoch *(iter, itineris)*, čo platí najmä o gréčtine *(gyné, gynaikos; pous, podos* ap.). Jestvuje tu teda akási dvojčlennosť deklinačného systému: na jednej strane nominatív, na druhej ostatné pády.

Keďže slovenčina nepozná takúto dvojčlennosť a keďže v súvislom jazykovom prejave sa častejšie vyskytujú iné pády ako nominatív, treba grécke a latinské vlastné mená adaptovať k slovenskému deklinačnému systému tak, aby sa od toho istého tvaru daly celkom mechanicky tvoriť všetky pády. Keďže v ich pôvodnom znení takéto mechanické tvorenie nie je možné (od *Cicero* by bol gen. *Cicera*, od *Pollio: Polia, Cato: Cata)*, treba pre slovenské skloňovanie za základ vziať koreň, ktorý dostaneme po odtrhnutí pádovej morfémy genitívu, ktorý patrí ku gramatickému určeniu príslušného slova a ktorý sa učíme v slovíčkach.

V praktických dôsledkoch by tento princíp adaptovania vyzeral takto:

Typ *Cézar, Cézara* (s nulovou morfémou v nominatíve) nerobí nijakých ťažkostí, lebo sa dá skloňovať úplne podľa vzoru *chlap*.

Tak isto zapadajú do slovenskej mennej deklinácie aj typy *Lívius, Lívia; Hérodotos, Hérodota; Anaxagoras, Anaxagoru; Démostenés, Démostena;* ďalej *Minerva, Minervy; Tália, Tálie*, ktoré sa dajú skloňovať podľa udomácneného vzoru *katechizmus*, resp. podľa *žena, ulica*.

Tu sa žiada poznámka o tvaroch typu *Horác, Vergil*, ktoré vraj (podľa Hrabovského) nie sú správne, keďže potom by sa malo pripustiť aj *Ovíd, Lív* a pod. Tvary *Horác* sa však skutočne v slovenčine vyskytujú (napr. už u Kalinčiaka), pravda, nie vo vedeckých prácach z klasickej filologie. Nejde tu teda o otázku správnosti či nesprávnosti uvedených tvarov, ale iba o ich správne zaradenie do jazykovej skutočnosti, v ktorej ich možno zistiť dosť veľký počet, napr. *Homér, Oktavián, Tertulián, Cyprián, Augustín* a pod., pričom otázka, či sa užívanie

takýchto „skrátených“ tvarov ešte viac rozšíri alebo nie, závisí len od miery ich preniknutia do hovorového jazyka.

Vlastné mená, ktoré nevyhovujú vo všetkých pádoch uvedenej formulke *(X+x)*, ale v nominatíve majú tvar odchodný, treba prispôsobiť tak, aby sa do tohto vzorca stesnať daly. To znamená, že za základ nominatívu sa vezme genitív bez genitív. morfémy, pričom sa prípadne ešte aj inak upraví, aby vyhovoval slovenskému nominatívnemu tvaru. Inými slovami: slovenský nominatív takýchto vlastných mien bude mať v porovnaní s pôvodným znením nominatívu tvar zpravidla rozšírený. Typické prípady sú tu napr. *Cicerón, Ciceróna; Xenofont, Xenofonta; Nepót, Nepóta* pre vzor c h l ap, ďalej *Iliada, Eneida, Nemezida, Junóna* pre vzor ž e n a. Podobne by sa malo upraviť aj miestne meno *Carthago, Carthaginis* na *Kartágina, Kartáginy,* lenže tu je už zaužívaný prechýlený tvar *Kartágo, Kartága.* Podobný prípad je *Kupido, Kupida* za pôvodné *Cupido, Cupidinis.*[2]

Takáto úprava nominatívneho základu bude, pravda, možná iba tam, kde tým neutrpí jasnosť daného slova a rozumie sa, len pri takých vlastných menách, ktoré sú aj v klasickej filologii aspoň priemerne časté. Nie je možná táto úprava napr. v mene *Felix, Felicis,* alebo *Adonis, Adonidos,* pretože by našou úpravou vznikol nominatív *Félik, Adonid,* ktorý by sa už príliš odchyľoval od pôvodného nominatívu a v prvom prípade aj od udomácnelého krstného mena *Félix, Félixa.* Pri všetkých mužských vlastných menách, vychodiacich na *-s,* ktoré sa nedajú skloňovať podľa vzoru „katechizmus“, by sa teda mohol ponechať ako slovenský základ pôvodný nominatívny tvar.

Vlastné mená typu *Sapfó, Diké* možno celkom dobre a správne skloňovať podľa vzoru „žena“, preto ich netreba nijako upravovať, iba azda za pôvodné grécke *-é* písať v nominatíve polatinčenú formu s *-a (Dika).*

Prehľadne by bolo možno uviesť všetky typy, prichádzajúce do úvahy, takto:

I. nom. *-os, -on, -us, -eus, -um, -ás, és* — gen. *-a.*

Hérodotos, Hérodotu	Hérodotos, Hérodota
Ílion, Íliou	Ílion, Ília

[2] Ján Ž i g o, *Písanie a skloňovanie cudzích slov,* SR V, 19 n.

Catullus, Catulli	Katullus, Katulla
Achilleus, Achilleos	Achilleus, Achillea
Anaxagorás, Anaxagorou	Anaxagorás, Anaxagoru
Démosthenés, Démosthenous	Démostenés, Démostena

II. nom. Ø — gen. *-a.*

Caesar, Caesaris	Cézar, Cézara
Alkman, Alkmanos	Alkman, Alkmana
Cicero, Ciceronis	Cicerón, Ciceróna
Nepos, Nepotis	Nepót, Nepóta
Xenofón, Xenofontos	Xenofont, Xenofonta
Felix, Felicis	Félix, Félixa
Alexis, Alexidos	Alexis, Alexisa

III. nom. *-a* — gen. *-u.*

Catilina, Catilinae	Katilína, Katilínu

IV. nom. *-a* — gen. *-y,* resp. *-e.*

Minerva, Minervae	Minerva, Minervy
Thalia, Thaliae	Tália, Tálie
Iuno, Iunonis	Junóna, Junóny
Ílias, Íliados	Íliada, Íliady
Ísis, Ísidos	Ízida, Ízidy
Ceres, Cereris	Cérera, Cérery

V. nom. *-ó, -é* — gen. *-y.*

Sapfó, Sapfous	Sapfó, Sapfy
Diké, Dikés	Díka, Díky

Anton Bernolák o slovenskom pravopise

(Dokončenie)

JÁN ŽIGO

XII. §.

Ani na rozoznávanie čísla alebo rodu.

No všetko toto uvádza sa zveličenejšie a prepiatejšie, než je v skutočnosti.

Veď po prvé licho sa predkladá, že po vylúčení *y* zo slovenského pravopisu spomenuté slová (napísané podľa ozajstnej slovenskej výslovnosti a podľa správnych pravopisných zásad) nebude treba písať rozlične podľa rozličnosti významov. Jasne to vysvitá z nasledujúcich príkladov:

bil je *l*-ové príčasie od slovesa *biť,*
bol je *l*-ové príčasie od slovesa *byť,*
voli je nom. pl. subst. *vôl,*
voľí je 3. os. sg. od slovesa *voliť,*
žeňí je 3. os. sg. od slovesa *ženiť,*
ženi je nom. pl. od subst. *žena,* atď. atď.*

Po druhé liché je istenie, že od rovnakého slovesa, napísaného tými istými písmenami, načim rozumieť iba jeden, a to rovnaký význam, keď jazykospytci vonkoncom všetkých jazykov vravia, že istý a vymedzený význam slov, rovnako napísaných a majúcich rozličné významy, najlepšie možno, ba má sa poznávať zo súvislosti.[6]

---

* Tu prekladateľ miesto latinských významov uviedol slovenský výklad. *Red.*

[6] V poznámke uvádza Bernolák rozličné príklady z najrozličnejších jazykov na dôkaz bežnej a veľmi známej veci, že totiž jedno a to isté slovo má neraz aj veľmi veľa významov. Z hebrejčiny uvádza napr. slová: *im* = ak, pretože, hoci, či, keď, kedy, potom čo; *jad* = ruka, sila, moc, právomoc, pomoc, ochrana, služba, dobročinnosť, štedrota a pod.; z gréčtiny napr.: *presbys* = starec, posol a pod.; z latinčiny napr.: *concino* = spoločne spievať, ozývať sa, súhlasiť, ospevovať, oslavovať; *explico* = rozvinúť, rozšíriť, vykladať, rozlúštiť, obľahčiť, vykonať, rozmotať; z francúzštiny napr.: *actif* = činný, čulý, živý; *fin* = koniec, jemný; *habile* = obratný, bystrý; z taliančiny napr.: *pari* = rovný, rovní, rovné; *schernire* = pohŕdať, vysmievať, prekárať; z angličtiny napr.: *flattering* = líškanie, líškavo; *sprinkling* = kropenie, kropáč; zo španielčiny napr.: *cayda* = pád, šmyknutie,

Toto musia uznať — eventuálne i proti svojej vôli — aj tí, ktorí sa pridržajú doteraz užívaného českého pravopisu. Veď čo aj napríklad v týchto vetách: 1. Táto pila ani babky nestojí. 2. Hle! tam tá žena stojí, která víno pila. 3. Oni jsau velice krásní. 4. Táto věc mne krásní. 5. Já jsem první. 6. Oni jsau první. 7. Pýcha jest hlavní hrích. 8. Táto jest hlavní stránka* navlas rovnakými písmenami sa všade píšu slová *pila, stojí, krásní, první, hlavní,* predsa pod slovami *pila, stojí* iné načim rozumieť (a podľa toho aj v skutočnosti musí sa chápať) v prvej a iné v druhej vete; pod slovom *krásní* iné v tretej a iné v štvrtej; pod slovom *první* v piatej jednotné číslo, v šiestej množné; pod slovom *hlavní* v siedmej mužský rod, v ôsmej ženský rod. No a ako to, ak nemožno poznať zo samej súvislosti istý a vymedzený význam, určené číslo a rozličný rod slov, rovnako napísaných, ktoré značia rozličné veci? Z tohto už je zrejmé, aké liché je povedať, že načim rozumieť od rovnakého slova, napísaného tými istými písmenami, len jeden, a to rovnaký význam. Aby sme o tom presvedčili pôvodcov spomenutej mienky, prosíme ich, nech nám vysvetlia, odkiaľ chápu osobitný a vyhranený smysel ako istý, keď počujú vyslovovať tieto slová : *bil, byl, voly, volj, ženj, ženy,* nakoľko vo výslovnosti nepočujú ani *y,* ani mäkčiace *j,* lež vždy len jeden a ten istý samohláskový zvuk *i*? Či nemusia povedať, že zo súvislosti, ak chcú byť úprimní? Z toho nevyhnutne musia dopustiť, že možno pochopiť rozličné významy, rozličné číslo a rod aj slov, napísaných navlas tými istými písmenami.[g] Alebo azda možno uhádnuť zo súvis-

ruina; *mirauilla* = čuduje sa, podivuhodnosť, zázrak, úžas; z maďarčiny napr.: *bírom* = mať, môcť, znášať, vládať, prinútiť, vedieť, pôsobiť, mať sa; *ki* = kto, von, vy-; *mi* = my, čo; z chorvátčiny napr.: *breg* = kopec, pobrežie; *dabi* = ak, bár; z nemčiny napr: *giftig* = jedovatý, otravný, zlomyseľný; *Griff* = chmatnutie, úskok, držadlo; *Hinterhalt* = nástrahy, pomoc atď. atď. — Svoju poznámku končí Bernolák týmito slovami: „Všetci jazykovedci týchto jazykov dovolávajú sa súvislosti, aby bolo možné poznať istý vymedzený význam spomenutých slov, keď sa vyskytnú v reči alebo v knihách, dobre vediac, že jedine od súvislosti závisí tak úplný smysel viet, ako aj čiastočný a vymedzený význam jednotlivých slov, a preto že aj z nej treba ho uhádnuť. Keď ju čitateľ zanedbá, nikdy nemôže byť istý o dajakom osobitnom a vymedzenom význame slova, majúceho rozličné významy, čo ako by napokon kombinoval samohlásky *y* a *i*."

* U Bernoláka tieto vety sú preložené do latinčiny. *Red.*

g Lež povieš, načo užívať veľa, keď sa možno zájsť s málom?

losti osobitný a istý význam slova, majúceho rozličné významy, rovnako vysloveného, no nie už napísaného tými istými písmenami?[h] Preč s takou mienkou. My aspoň neveríme. Načo sa teda užívajú až doteraz pre tú istučkú vec písmená *y* a *i*, veď samohláskový zvuk ostáva vždy ten istý? — Potom: tento spôsob označovať písmenami *y*, *i* alebo *j* rozličné čiastky reči, rozličný smysel, rozličné číslo a rod je v príkrom rozpore s prvými a základnými poučkami o rozdiele medzi *y* a *i*. Veď či gramatikári nekážu vôbec, aby sa po mäkkých spoluhláskach písala samohláska *i*, po tvrdých však *y*? A jednako v príkladoch, uvedených v XI. § proti tejto zásade raz sa píše *i*, druhý raz *y* po spoluhláske *b* — ktorá v oboch daných príkladoch je rovnaká, a to tvrdá — podľa rozhodnutia, nevybudovaného na nijakých pevných pravidlách, na nijakých pravidelných pravo-

---

Okrem toho niet všade súvislosti, veď veľa slov stojí celkom samostatne. — Ani teba nebudeme pokladať za vynikajúceho počtára, ktorý súvislosť a rozličné písmená pokladáš za jednu vec a samu súvislosť za dve. Ak správne chápeš smysel spomenutej námietky, hneď musíš priznať, že sa ňou nielen naštrbuje váha našej mienky, lež skôr sa posilňuje, totiž mienka nás, ktorí hovoríme, že nenačim užívať rozličné písmená (najmä nie tie, ktoré podľa spôsobu výslovnosti zvuku sú v abecede zbytočné) na označenie rozličných významov jedného a toho istého slova, ani na rozoznávanie čísla a rodu, keď to už vonkoncom dostatočne naznačuje sama súvislosť. — Lež, hovoríš, niet všade súvislosti, veď veľa slov sa vraví a píše bez súvislosti. — Nuž, nemôžeme veriť, že by si to hovoril z presvedčenia. Nevieš totiž potom, alebo aspoň by si musel nevedieť, že nejestvuje medzi ľuďmi nijaká reč, niet až dosiaľ tlačenej knihy, v ktorej by aspoň jedinké slovo stálo bez súvislosti a nepripájalo sa k voľačomu takému, z čoho, považiac všetky vzťahy (ktoré tiež musíme zahrnúť pod pojem súvislosť), možno dôjsť k istému a vymedzenému významu slova, aj keď nie je písané v každom význame rozličnými písmenami, najmä ak ten, ktorý hovorí alebo píše, je rozumný a súdny človek.

h Lež načo sa o tom toľko šíriť? Počuj tento dôvod: buď píš jedno a to isté slovo rozličnými písmenami tej istej samohlásky aj podľa rozličnosti významu pre toho, ktorý vie, že ono slovo má rozličné významy, buď pre toho, ktorý to nevie. Ak píšeš tak pre toho, ktorý to nevie, tak, ver nám, daromne sa pechoríš, pretože ani tisícami variácií písmen *y* a *i* nevnukneš mu ten význam, ktorý nepozná. No, a ak pre toho, ktorý ho pozná, opäť si dávaš nepotrebnú robotu, pretože bez tejto rozmanitosti pochopí zo samej súvislosti, čo chceš povedať slovom, majúcim rozličné významy a vždy rovnako napísaným, ako to robievame aj my teraz, keď panuje u nás moderný český pravopis, keď prídeme v rukopise alebo v knihe na prepis alebo na tlačovú chybu.

pisných zásadách. Lenže takto to, pravdaže, chcú gramatikári. A keďže to vôbec tak chcú aj v iných veľmi početných slovách a ani neformulujú nijaké isté a pevné pravidlo (v krajnom prípade odvolávajú sa na autoritu spisovateľov a na knihy), nečudo, že samohláska *y* je hlavným žriedlom premnohých ťažkostí, vyskytujúcich sa v slovenskom pravopise, a to natoľko, že aj sami tí, čo sa zaoberajú zaúčaním začiatočníkov do týchto vecí, úprimne sa priznávajú, že dosť často musia celé hodiny rozmýšľať, kde majú dať *y*, a kde *i* podľa gramatikárskych želaní, keď chcú dačo vydať tlačou. No a táto naozaj nie nepatrná ťažkosť, pripojená k našim dôvodom, doteraz nashromaždeným, nevyhnutnosť vylúčiť *y* zo slovenského pravopisu len podporuje.

XIII. §.

Z príkladu nemeckého pravopisu nemožno vyvodiť nič kladného pre y, *skôr naopak.*

Ťažkosti gramatických pravidiel, povieš, cítia aj Nemci vo svojom pravopise, no neľakajú sa ich, lež tie isté slová píšu rozličnými písmenami podľa významovej rozličnosti. Tak píšu: *Die Leute* — ľudia, *leite* — veď, *läute* — cengaj, *leiden* — trpieť, znášať, *Leyden* — mesto.

Lenže po prvé vidí sa nám protivné zdravému rozumu uvádzať ťažké veci bez každej potreby a úžitku. Ďalej — v predchádzajúcich paragrafoch VIII., IX., X., XI. a XII. viac než dostatočne sme ukázali, na akú potrebu a na aký užitok je samohláska *y* a jej rozdiel od samohlásky *i* v slovenskom pravopise.

Po druhé: Skúmajme nie to, čo iní robia, lež čo robiť je osožné. Potom cudzie príklady vtedy sa podľa práva napodobňujú, keď je neodškriepiteľne dokázané, že sú dobré, správne a identické. Nuž a aká je identita slovenčiny s nemčinou, aby sme odhliadli od toho, či spomenutý príklad je dobrý a správny? Naostatok ak veci starostlivejšie považíme, presvedčíme sa, že príklad, odvodený z nemčiny, práve nemožno použiť na náš príklad. Pravda je, že Nemci píšu tie isté slová rozličnými písmenami podľa rozličných významov, no len v tých slabikách, v ktorých majú vyjadriť mäkký zvuk spoluhlásky *j*

dajakou predchádzajúcou samohláskou, ako to neodškriepiteľne dokazujú, aj uvedené slová, aj všetky ostatné slová, ktoré by sme mohli tu uviesť. To, ako sa nazdáme, preto tak robia, že opustiac isté a pevné písmeno na označenie mäkkého zvuku *j*, nútení sú opísať ho inými písmenami, užívanými od nich v domácich slovách: raz písmenom *j* na slovnom začiatku, raz písmenom *i* alebo *y* uprostred a na konci s predchádzajúcimi samohláskami *a* alebo *e*, inokedy konečne literou *u* s predchádzajúcim *a*, ako sa im lepšie vidí podľa vlastných pravopisných zásad. Pokým však ide o tie slabiky, v ktorých vonkoncom sa nevyskytuje mäkký zvuk *j*, no predsa načim vysloviť samohláskový zvuk *i*, ustavične na jeho označenie — okrem, hádam, cudzích slov — užívajú písmeno *i*, aj keď má slovo viacej významov, čo z tých slov, ktoré sme pospomínali ako príklady v predchádzajúcom paragrafe v pozámke (6), jasne vysvitá. Vysvitá to dokonca natoľko jasne, že ak by sa vôbec dal odvodiť dôvod z nemeckého spôsobu písania, pokým ide o túto vec, na slovenský pravopis, načim skôr povedať, že samohlásku *y* nijakým činom nemôžu už Slováci užívať na označovanie rozličných významov jedného a toho istého slova, ani na rozoznávanie čísla a rodu.

XIV. §.

Ani na rozoznávanie prídavných mien a príčastí od podstatných mien.

Lež nie sme ešte na konci. Ja neodobrujem, povie voľakto, tie rozličné poučky „gramatikastrov" o samohláskach *y* a *i*, no jednako radím zachovať aspoň koncové *ý* a *j* na obľahčenie priveľkej námahy tých, čo sa chcú naučiť slovenčinu: *ý* nech sa užíva pri prídavných menách a trpných príčastiach mužského rodu, *j* pri podstatných menách stredného rodu, zakončených samohláskou *i*. Obidve písmená súčasne nech majú aj tú úlohu, aby označovaly vždy dlhú slabiku. Ako veľmi sa tým obľahčí námaha začiatočníkov v slovenčine, keď budú vedieť, že to, čo sa končí na *ý*, nemôže byť nič iné ako alebo prídavné meno, alebo príčastie, a to nominatív buď jednotného, buď množného čísla, napr.: *braný, líbežný* atď.; to, čo sa končí na *j*, že je zase podstatné meno stredného rodu, tak isto nomi-

natív, napr.: *bránj.* — Pekná rada, pravdaže, no len naoko, a buď preto nenačim ju vysoko ceniť, že chce užívať na rozoznanie čiastok reči, ako sú prídavné mená a podstatné mená, písmeno, ktoré inakšie podľa spôsobu výslovnosti zvuku je v abecede zbytočné (porovnaj X. §). Správne pravopisné poučky učia, že načim v písme užívať iba toľko písmen, koľko plne postačí na patričné zaznačenie všetkých zvukov, čo sa vyskytujú v jazyku (III. §). Ďalej na patričné naznačenie samohláskového zvuku *i* úplne dostačí aj jediné písmeno *i*. Nemožno teda použiť na označenie tej istej veci samohlásku *y*, ak len sa nemajú bez potreby rozmnožiť podstatné veci, a preto nemožno ju už pribrať ani na označenie rozličných čiastok reči, lebo práve výslovnosť istého zvuku tak vyplýva z povahy jestvovania písmen, že bez nej rovnako nemožno ich podľa práva ponechať v abecede, ako nemôžu správne podľa prirodzených síl jestvovať prívlastky bez podmetu...

XV. §.

Príklad ostatných europských národov práve neodporúča y.

Ak teda nás už, povieš, nemôžu pohnúť pospomínané dôvody na zachovanie *y*, nech nás pohne aspoň príklad ostatných národov, s ktorými žijeme v Europe a ktoré všetky užívajú písmeno *y*. — Lenže podľa Senecovho nabádania v knihe „O blaženom živote" máme žiť a robiť nie na napodobňovanie, lež podľa rozumu, no a čo on káže v slovenskom pravopise o *y*, vysvetlili sme už jasne. Lež ani príklad tých národov, ktoré s nami v Europe žijú, nehovorí za písmeno *y*, lebo práve ostatné národy, okrem tých, ktoré píšu nemeckými písmenami[n]), túto samohlásku *y* buď celkom zriedka, buď vôbec neužívajú. Tak Maďari a Chorváti užívajú ju len na označenie mäkkosti spoluhlások, pretože vôbec neupotrebujú mäkčeň, ktorý majú Slováci. Latinári a Taliani[7] upotrebúvajú ju iba v cudzích slovách.

---

n Naostatok už aj Nemci v rozličných slovách vylučujú túto samohlásku zo svojho pravopisu... a slová, ktoré písali s *y*, napr.: *bey, zwey, Dreyeinigkeit, sey, seyn* atď., píšu teraz s *i*, napr.: *bei, zwei, Dreieinigkeit, sei, sein* atď.

7 Doplňme Bernolákove vývody tým, že Taliani teraz vôbec nemajú *y*; píšu napr. *Abissinia, Anfitrione, Apocalisse* (Apokalypsa), *Assiria, Bizanzio, Carpazi* (Karpaty), *Cicladi, Crimea, dagherotipia, Dio-*

Aj Francúzi, keď jej prv našli úžitok raz na začiatku, alebo na konci slova, raz uprostred slov, už ju poznávajú ako zbytočnú a ju zavrhujú. Veď kde predtým písali *yvrognerie* = opitosť, *cecy* = toto a pod., tam teraz už píšu *ivrognerie, ceci* a pod. Je najvyšší čas, aby Slováci, nasledujúc ich príklad, vylúčili konečne už raz zo svojej abecedy písmeno *y* ako hlavné žriedlo mnohých ťažkostí, vyskytujúcich sa v ich pravopise.

Toľkoto o písmenách, zbytočných pre slovenský národ. Vylúčiac ich všetky zo slovenskej abecedy, ktorá sa má skladať iba z potrebných písmen (III. §), ustaľujeme v pripojenej *Orthographii* správny spôsob písať slová po slovensky.

*

Niektorí by chceli, ako to urobil výborný Doležal, vylúčiť aj *ľ* zpomedzi mäkkých spoluhlások.* Že však s tým Slováci nemôžu súhlasiť, je zrejmé z toho, že v premnohých slovách spoluhláska *l* u nich znie iba tvrdo alebo mäkko. A teda ak sa inakšie vysloví, alebo pôsobí neľúbym dojmom pravému a rodenému Slovákovi, alebo dáva iný smysel, ako vidno z príkladov: *klal* transfigebat (*kľál* maledicebat); *malí* parvus, (*maľi* habuerunt); *Ťela* corpora (*Ťeľa* vitulus); *Woli* boves (*woľi* praeeligit); *Žili* venae (*žiľi* vixerunt).

---

nigi, ditirambo, Erinni, Eschilo, Libia, Lidia, Odissea, Olimpo, papiro, Pensilvania, Pirenei, Pirro (Pyrrhus), *presbite, prototipo, pseudonimo, psiche, Scilla, Sfinge, Sibilla, simbolismo, simmetria, simfonia, sintomo* (symptom), *Sisifo, Smirne, stile, stricnina* (strychnín), *tipico, Tirolo, Tirreno* (Tyrhenské more) a pod.

Maďari píšu napr.: *gimnázium, gimnasztika, ginekológus, gipsz, Asszíria, Kiszuca, Szibilla, Szmirna* a pod.

* Z II. kapitoly podávame len úryvok z § IX, str. 70 o mäkkom *ľ*.

Kronika

Dr. SAMO CZAMBEL.

Dňa 24. augusta t. r. minulo práve 90 rokov, čo sa narodil v Slovenskej Ľupči slovenský jazykospytec, obranca slovenskosti nášho spisovného jazyka, hlásateľ samostatnosti a osobitnosti slovenského jazyka v rodine slovanských jazykov a samobytnosti slovenského národa — Dr. Samo Czambel.

Jeho otcom bol Matej Czambel, debnár vyučený, krčmár, richtár a na ľupčianske pomery, povedzme, statkár v jednej osobe, jeho matkou bola Rozália r. Sýkorová. Tejto manželskej dvojici narodil sa 24. augusta 1856 prvý syn, ktorého 26. VIII. pokrstili potom na Samuela.

Matej Czambel bol v tých časoch najzámožnejším občanom v Slovenskej Ľupči. Ako richtár bol pod vplyvom zaťatého maďaróna podžupana Bélu Grünwalda. Chcel mať zo svojho syna Samka právnika, z mladšieho Jozefa svojho nástupcu — obchodníka.

Ale mladý Samo, ktorý ako dorastajúci mladík prežíval a sledoval roky slovenských nádejí a sklamaní, vplyvom bývalého profesora banskobystrického gymnázia, potom v sedemdesiatych rokoch bývavšieho už v Budíne, Jozefa Loosa, zapísal sa len očistom, kvôli otcovi, na právo, ale tým usilovnejšie študoval výlučne len jazykovedu. Pravda, ešte v prvom roku svojich univerzitných štúdií prešiel na filozofickú fakultu viedenskej a neskoršie pražskej univerzity.

Jeho otec, hneď ako sa to dozvedel, zanevrel na neho, že nechcel viac o ňom ani počuť. Len matka mu vraj potajomky posielala kde-tu geletku bryndze alebo lekváru, do čoho vždy umiestila niekoľko „kremnických". Sám hovoril vnukovi svojho ujca, teraz už tiež nebohému Samovi Camblovi-Danielovičovi-Kosorkinovi, ktorý ako mladý šuhaj u neho býval v Budapešti: „Bývaly časy, že i dva mesiace nemal som v ústach nič inšieho okrem chlebíka s bryndzou."

Otec sa pomeril s ním len po poldruharočnom hneve, keď mladý jazykospytec napísal do vládnej Svornosti štúdiu o Sládkovičovej Maríne a poézii, na čo prišiel Béla Grünwald k jeho otcovi a gratuloval mu k podarenému synovi.

Za takýchto pomerov študoval Dr. S. Czambel.

Ako sa dostal do ministerstva vnútra v Budapešti? P. Socháň (Živena 1910, 25/6) píše, že Czambel sa dostal do úradu protekciou Bélu Grünwalda. Lenže Grünwald sa stratil roku 1878, teda skôr ako Czambel doštudoval. Podľa Cambla-Danielovića dostal sa Dr. S. Czambel do ministerstva vnútra po priateľskej dohode so svojím kolegom Dr. Oskárom Asbóthom, profesorom slavistiky na budapeštianskej univerzite, ktorý nebol spokojný so svojím miestom v ministerstve vnútra a Czamblovi naopak zasa lepšie konvenovalo toto miesto, kde pre svoje práce predvídal viac voľného času, teda rúče po priateľsky si vymenili miesta.

Ako dostal Dr. S. Czambel dvojročnú dovolenku na študovanie slovenských dialektov? Czamblove články o československej vzájomnosti, ktoré uverejňoval v najšovinistickejšom plátku, Felvidéki Híradó, vzbudily pozornosť vtedajšieho uhorského premiéra Kolomana Széllа, ktorý naložil Czamblovi vydať články v brošúre a sám z nej objednal pre snemovňu 400 exemplárov a na základe tejto brošúrky *A cseh-tót nemzetegység multja, jelene és jövője* (Československá národná jednota v minulosti, v prítomnosti a v budúcnosti, T. Sv. Martin 1902) sa premiér rozrečnil a tak istého dňa prichádza vraj Dr. S. Czambel o 1. hodine z hradu domov na svoj byt v Alžbetínskej ulici č. 71, hodí sa na pohovku a smeje sa, smeje, až ho nadhadzuje, potom stroví prichystaný mu obed „disznócsülök" (bravčové kolienko) s grahamom, zapijúc ho pohárikom burgundského a poznamenáva: „Takto tým treba písať," nie bez opovrženia k posadeným. Na druhý deň dostal dvojročnú dovolenku. (Podľa dosiaľ neuverejneného článku S. Cambla-Danielovića.)

Osobne — píše Cambel-Danielovič — stál Dr. S. Czambel na sto míľ od každého. Vyžadovalo sa k tomu veľa sebazapierania a zriekania, ale on bol odmeraný aj voči sebe samému; ako sa vedel zriecť najmilších jedál a nápojov v čase pätnásťročnej svojej choroby (cukrovky) a žiť asketicky o čaji so sacharínom a o grahamovom chlebíku s maslom alebo kúskom údeného mäsa — tak ľahko zriekal sa i spoločnosti kvôli svojej jedinej láske, jazykospytu. Tento čudný človek, chodiac za štúdiami šírym Slovenskom, náročky obchádzal najznamenitejších slovenských ľudí... Tým šírila sa o ňom povesť ako o čudákovi, spojená neraz s odmietavosťou, nedôverou, ba antipatiou oproti všetkým jeho prácam. A bol on človek milý, príjemný celým svojím zjavom i chovaním. Chôdze veľmi dôstojnej až imponujúcej tým Slovákom, ktorí ho vídavali prechádzať samotného Andrássyho cestou. Nikdy nechcel sa dať zapísať ani do maďarskej ev. a. v. cirkvi, v ktorej okruhu býval, ale dôsledne zotrvával v slovenskej cirkvi na Kerepešskej ulici, hoci sa rozišiel s Bachátom, spreneverivším sa Miloslavovi Dumnému kvôli spoločnosti M. Zsilinszkého, čabianskeho odrodilca, ktorý v zastúpení uhorskej vlády na priemyselnej výstave v Žiline pod stanom slovenského kožušinára

Kostolného z Lipt. Sv. Mikuláša dovolil si verejne pohaniť tam súčasne prítomného Svetozára Hurbana-Vajanského výčitkou „Napravte svoje mravy!" „Rozumej," hovoril mi rozčúlený (píše Cambel-Danielovič), „vodcu slovenského národa, najväčšieho slovenského spisovateľa zlými mravmi obviniť — to je sťa mladú nevestu, keď ide na sobáš a pred kostol doženie sa chalanisko a rozkríkne sa o obdivovanej, že nemá venca panenstva! Kto je taký Zsilinszký proti statočnému Hurbanovi?!"

Ale niektorí Slováci, hoci sa s nimi nikdy nestýkal a naoko zdal sa im zvláštnym, nepochopiteľným, predsa cítili voči nemu úctu. Tak napríklad, keď jeho maďarská brošúrka o československej vzájomnosti vyvolala búrku medzi prívržencami čsl. vzájomnosti a bolo treba zahrmieť i v Slovenskom týždenníku, píše Cambel-Danielovič, lebo už zahrmel Hlas, skalický Pokrok, Ľudové noviny, Čas atď., Milan Hodža však z osobitných ohľadov, ktoré isteže maly koreň v mimovoľnej úcte voči pôvodcovi *Slovenského pravopisu* a *Rukoväti,* zdvorile prišiel zvestovať tento svoj úmysel Dr. S. Czamblovi. Tam prítomnému Camblovi-Danielovičovi neušla vraj radosť, ktorá prelietla Czamblovou tvárou pri oznámení nových nápadov ... „Prosím, konajte svoju povinnosť, mňa sa to netýka ...," odpovedal Czambel, siahol za cigarníkom a vraj až s radosťou chytro ponúkol voňavou cigarou mladého vtedy redaktora ... Nápady boly kruté, — píše Cambel-Danielovič, — stíhajúce Czamblovu česť a očerňujúce do prachu nízkosti jeho prácu a snaženie a vraj vôbec nechápal vtedajšiu spokojnosť Dr. S. Czambla s vecami. „Si naivný, — povedal mu vraj, — to je voda na môj mlyn! Ak ma nebudú práve s tej strany napádať, nevykonám nič; čím prudkejšie nápady, čím hlasnejší odpor a hnev, tým istejšia výhra u tých ..."

Umrel 18. decembra 1909 v Budapešti slobodný. Nezištne pestoval jedinú svoju lásku — slovenský jazyk, ktorému sa venoval s láskou svedomitého chirurga: rezal, čo uznával za neslovenskosť. Nemaznal sa so slovenským jazykom, ale ho ani neprezýval. Boril sa rozhodne a dôsledne za všetky práva samostatného jazyka. Ktorí chceli byť klamaní, tých klamal, a Slovanom sa nelíškal. Svoje náhľady nikomu nenanucoval. Usiloval sa podľa Štúra, aby slovenský národ mal čo najviac zo svojho v pospolitom živote uznávané. Všetky svoje diela okrem provokatívnej brošúrky písal po slovensky a všetky okrem *Rukoväti* vydal vlastným nákladom.

Dívajme sa na Dr. S. Czambla akokoľvek, ale jedno mu nesmieme uprieť: pevne veril v životnú schopnosť a priebojnosť Slovákov v ľudsky usporiadanej europskej politickej a hospodárskej konštelácii.

J. Mihál.

Kritiky a recenzie

EUGEN PAULINY: DVE KAPITOLY O SPISOVNOM JAZYKU A NÁREČÍ. Vydalo (ako 3. sväzok Duchovedných spisov) Slovenské nakladateľstvo a vydavateľstvo B. Buocik v Bratislave 1946. Cena Kčs 30,—.

Dr. Eugen Pauliny, nedávno vymenovaný profesor slovenčiny na Slovenskej univerzite v Bratislave, je známy svojím prísne odborným dielom Štruktúra slovenského slovesa a štúdiami v lingvistických časopisoch. V novej práci pomerne prístupným spôsobom podáva v skratke teóriu spisovného jazyka so stanoviska tzv. funkčnej a štrukturálnej lingvistiky.

Knižka zreteľne sa delí na dve časti, ktoré autor nazval kapitolami: I. Nárečie a spisovný jazyk a II. Nárečie v umeleckej próze. V prvej časti triezvo a vecne vykladá pojmy *jazyk, nárečie, slang, argot, jazyková norma, spisovný jazyk a jeho štýly* a i. a vymedzuje rozdiel medzi spisovným jazykom a nárečím podľa ich funkcií. Jazyk všeobecne definuje tu ako systém zvukových prostriedkov, produkovaných ľuďmi a užívaných v prevažnej miere na dorozumievanie. Nárečie je súhrn jazykových prostriedkov, ktoré užíva istá skupina ľudí na svoje dorozumenie. Ide o skupinu ľudí, ako je obec, okres, býv. stolica ap., teda skupinu, ktorá tvorí so stránky spoločenskej jednoliaty celok a je časťou národa. Takto sa hovorí o nárečiach geografických čiže zemepisných (presnejšie by bolo azda hovoriť o nárečiach krajových, miestnych alebo o nárečiach v smysle zemepisnom). Okrem toho existujú nárečia sociálne podľa spoločenského rozvrstvenia, a to *slang,* t. j. sociálne nárečie, ktorým sa medzi sebou dorozumieva skupina ľudí rovnakého zamestnania, a *argot,* t. j. sociálne nárečie, ktorým sa dorozumieva tzv. spodina ľudskej spoločnosti (zlodeji, tuláci, prostitútky ap.). Nárečia majú funkciu prosto dorozumievaciu. Používajú sa v ústnych rozhovoroch a vyprávaniach. Nárečím možno hovoriť predovšetkým o konkrétnych veciach, a to jednoduchšie a prirodzenejšie ako spisovným jazykom, ale na druhej strane nárečím nemožno vyjadriť všetko to, čo sa vyjadruje spisovným jazykom. Nárečie má svoju normu, t. j. isté pra-

vidlá, podľa ktorých sa spravuje a ktoré sú u jeho príslušníkov všeobecne známe a uznávané. Ale na rozdiel od normy spisovného jazyka nie je pevne ustálená, prísne sa nevyžaduje, ani nedodržiava. Funkcia nárečia má vplyv na jeho ústrojnosť. Chýbajú v ňom určité a presné výrazy pre odborné termíny a abstraktné pojmy. Jednoduchosť nachádzame najmä v stavbe vety.

Spisovný jazyk vzniká so samostatným kultúrnym životom národa, takže sa stáva symbolom národnej samobytnosti. Javí tendenciu rozšíriť sa do všetkých vrstiev, a tak je najdôležitejším vonkajším spojivom medzi príslušníkmi tohože národa. Každý národ usiluje sa o zlepšenie a šľachtenie spisovného jazyka, pretože spisovný jazyk sa neučíme od malička všetci. Používa sa rozličným spôsobom na najrozmanitejšie účely. Podľa funkcie rozoznáva autor *hovorový, praktický, odborný, teoretický odborný* a *básnický štýl* spisovného jazyka (v duchu prác Kořínkových a v podstate i Havránkových, ktorý však miesto *štýlov* hovorí v tomto význame o *funkčných jazykoch*). Podrobne sa poukazuje na rozdiely medzi spisovným jazykom a nárečím. Napríklad čo sa týka cudzích slov, nárečie má cudzie slová, ako *štrimfľa, hantúch, fruštik* atď., i tam, kde spisovný jazyk má domáce pomenovania. Zo spisovného jazyka sa umelým zásahom nepotrebné cudzie prvky vylučujú, v ľudovom jazyku niet takých zásahov. No v spisovnom jazyku je mnoho cudzích slov, ktoré sa používajú v odborných štýloch spisovného jazyka, ako *bilancia, metafyzika, dráma* atď. Tieto slová často možno i preložiť, ale domáce slová obyčajne nemajú jednoznačnosť a presnosť, aká sa od nich vyžaduje, napr. *problém — otázka, inteligent — vzdelanec* ap. Niekedy z cudzieho jazyka sa doslovne prekladá, ako napr. z lat. *subiectum — podmet* ap., čím vznikajú tzv. *kalky*. Keď slová alebo spojenia slov vyskytujú sa vo všetkých europských jazykoch, hovorí sa o *europeizmoch,* keď ide o prevzatie z jedného jazyka, hovorí sa o *čechizmoch, germanizmoch, rusizmoch* ap.

Osobitnú pozornosť venoval Pauliny básnickému štýlu spisovného jazyka, najmä nárečiu ako prostriedku tohto štýlu. O tom hovorí v druhej kapitole, ku ktorej použil aj staršie svoje práce (z časopisu Slovenský jazyk).

Niekde sa zdá, ako by autor bol vyhýbal priamemu riešeniu ožehavých problémov, ako je otázka pravopisu, jaz. správnosti, jaz. purizmu ap. Môžeme sa úfať, že sa k nim ešte vráti a naznačené riešenia rozvedie širšie. Všetky svoje tvrdenia autor ilustruje vhodnými príkladmi, v druhej kapitole vychádza priamo z rozboru citátov umeleckej prózy. Knižka iste splní svoj cieľ — informovať vzdelaných čitateľov o problémoch, naznačených názvom.

Eugen Jóna.

Rozličnosti

Itália—Taliansko. — Starý národný pracovník Dr. Ján Halla v Čase (III, č. 199, zo 7. septembra 1946) v príspevku *Talian či Ital?* protestuje proti tomu, že redakcia Času mu termíny *Italovia, Itália* nahradila termínmi *Taliani, Taliansko.* Správnosť svojho stanoviska autor podopiera poukazom na pejoratívny význam náhradných termínov, ktoré cíti nielen sám, ale proti ktorým „pred rokmi aj italský vyslanec a bratislavský italský konzul protestoval". Termín *Talian* pokladá za vulgarizmus, ktorý vznikol *asi* za habsburských čias, keď českí a slovenskí vojaci museli slúžiť v útvaroch cisárskej armády „v Itálii". Prípadne ten názov vznikol v súvislosti s túlavými ľuďmi, „ktorí putovali našimi mestečkami s gajdami a opicami". Halla ďalej tvrdí, že „tukovská éra ustálila slovo *Talian* za oficiálne" a že keby menoval Talianom Vergilia a Horáca, Danteho a svätého Františka z Asissi, Leonarda da Vinci a Michelangela, „cítil by som, že ich urážam. Že krivdím národu, jeho skvelej histórii i jeho budúcim generáciám".

Autor má pravdu, že Vergilia a Horáca nemožno nazývať Talianmi, lebo to boli Rimania, ktorí básnili v latinskej reči. Ostatní ním uvádzaní ľudia boli už Taliani v národnom smysle slova. Názov *Talian* („v obec. mluvě = *Italian, Vlach*") pozná už Kottov Českoněmecký slovník (IV, 1884, 20), takže ho nemožno pokladať za niečo specificky slovenského. V slovenskej literatúre pred r. 1918 i po ňom upotrebovaly sa zamieňavo tvary *Taliansko* a *Itália,* čo znamená, že slovenskí spisovatelia už vtedy tvar *Taliansko* nepokladali za pejoratívny. Myslím, že v slovenskej literatúre omnoho častejšie prichádzalo adjektívum *taliansky* ako adjektívum *italský.* Pravidlá slov. pravopisu z r. 1940 (211) majú síce ako správny tvar *Talian, Taliansko, taliansky, taliančina,* ale pripúšťajú v odbornom názvosloví *Ital, italický* a pomenovanie *Itália* pre starovek. Neobstojí teda tvrdenie, že by tvar *Talian* bol býval výlučným, prípadne jedine oficiálnym.

Dva protesty, ktoré Dr. Halla uvádza, nemajú nijakého významu pre riešenie otázky, či je termín *Talian* lepší (prípadne horší)

ako termín *Ital,* alebo nie. Podľa tejto analogie by sme — a to spolu s Čechmi — ani Nemcov nesmeli nazývať Nemcami, aby sa — neurazili. Práve tak by si Maďari museli dávať pozor, aby termínom *oláh* neurazili Rumunov, termínom *lengyel* Poliakov atď. Tým len toľko chcem povedať, že ohľad na národnú citlivosť nemôže a nesmie prichádzať do úvahy ako rozhodujúci faktor pri riešení otázky, lebo by sme sa ďaleko nedostali. Pre nás musí byť rozhodujúcim, či je niektorý termín zaužívaný, či je srozumiteľný a či zodpovedá duchu slovenčiny. Zpod tohto zorného uhla musíme teda skúmať i termín *Talian, taliansky.*

O tom, že je tento termín zaužívaný — a od dávna — niet sporu. Tiež je nepochybné, že je srozumiteľný, že si nikto pod Talianskom nepomyslí na Španielsko a pri počutí adjektíva *taliansky* nebude predpokladať, že sa hovorí o niečom anglickom. Napokon, že ide o termín v duchu slovenčiny utvorený, teda s rečového hľadiska vyhovujúci, je, myslím, tiež jasné. Skúmajme teraz oprávnenosť termínu *Itália, italský, Ital!*

Termín *Itália* pre starovek je nepochybne oprávnený, veď vtedy nijakého talianskeho (italského) národa nebolo. Bol len rímsky národ a štát, v ktorom bola oficiálnou rečou latinčina. Termín italický pre toto obdobie apenínskeho polostrova iste je tiež odôvodnený a dôvod je ten istý ako pri termíne Itália.

V stredoveku Itália bola len zemepisným pojmom, bola rozdelená stále na niekoľko štátnych útvarov, samostatných, alebo podliehajúcich cudzej nadvláde. I pre toto obdobie dalo by sa teda hovoriť a písať o Itálii, italských otázkach atď. To isté by platilo i pre nový vek, až do sjednotenia Itálie v jeden štát (1870). Od sjednotenia po naše časy mohly by sa národ a štát označovať termínmi *taliansky, Taliansko.*

Keď teda niekto napíše alebo povie *Taliansko, Talian, taliansky* a bude tým rozumieť dnešný taliansky štát, terajších — alebo hoci i predošlých — Talianov, nedopustí sa nijakej rečovej nesprávnosti. Uvedené termíny sú totiž v slovenčine už staré, zaužívané a Slováci im neprikladajú nijakého pejoratívneho významu.

I po tomto vysvetlení, vyvolanom príspevkom Dr. Hallu, je, myslím, jasné, že Pravopisné pravidlá z r. 1940 pri termíne *Talian, taliansky* nepotrebujú nijakej korektúry. Treba si len ujasniť, aký rozsah veďľa týchto termínov majú prípustné termíny *Ital, Itália, italický.*

Dr. Ján V. Ormis.

Fabrika, kefa, kenguru — továreň, kartáč, klokan. — V 11. čísle Nových prúdov na str. 290 sa hovorí, že pri robení Pravidiel z r. 1940 boly nemecké a maďarské slová viac vyhovujúce ako niektoré české alebo slovanské mená, a preto do pravopisného slovníka slovenského pravopisu vsunuli napr. miesto doteraz užívaných slov: *továreň, kartáč, klokan,* slová: *fabrika, kefa, kenguru.*

Slovo *továreň* je v Pravidlách na str. 410. Toto slovo je tureckého pôvodu. Slovenské v ňom je len koncové *-eň*. Pravidlá nevyhadzujú toto slovo. Slovo *fabrika* sa na str. 184 vysvetľuje slovom *továreň*. Každý si môže vybrať, ktoré slovo chce používať. Podotýkame, že skoro všetci Slovania užívajú slovo *fabrika*. Nechceme ho tým nijako brániť. Mohlo by sa azda hovoriť *závody*.

Slovo *kartáč* je z nemeckého *Kardätsche*. Chorvátsky je napr. *četka;* u nás by bolo správne *štetka*. Slovo *kefa* v maďarčine znie *kefe*. Je to turecké slovo *kjefe*. Užíva sa aj v chorv. nárečiach (z maď.).

Slovo *kenguru* sa užíva aj v ruštine *(kenguru)*, ďalej je v poľ. *kangur*, v bulh. *kenguro*. V čes., srbch. a slovin. je *klokan*. Pôvod slova nie je celkom jasný. Je asi onomatopoického pôvodu.

Pri týchto slovách nemáme teda veľký výber. Vodidlom pre Pravidlá je preto úzus. Pôvodca hovorí, že tieto slová náš ľud v hovorovej reči dnes už ani neužíva. Slovo *kenguru* ľud neužíva, ale neužíva ani *klokan*, pretože tohto zvieraťa u nás niet. Slová *fabrika, kefa* sa však všeobecne užívajú. Na strednom Slovensku ľud istotne nevie, čo je to *kartáč*.

Nič slovanského — okrem *klokan* — niet v tých slovách, ktoré pisateľ chce mať v Pravidlách. *s.*

A. M., Nižný Medzev. — 1. Pre časť obce Vyšný Medzev za najsprávnejší názov pokladáme tvar *Baňa Lucia*. Je to pomenovanie osady podľa bane, ktorá sa nazývala „Lucia". Aj maďarský úradný názov Luciabánya svedčí o takomto pôvode. Dnešné „Luciabaňa" by bolo iba mechanickým prepisom maďarského úradného názvu. Vo všetkých úradných lexikonoch obcí po r. 1918 sa tiež uvádza len tvar *Baňa Lucia*.

Miestny názov *Štos* uvádzajú úradné miestopisné lexikony s krátkym *o*, preto treba používať tento tvar, i keby výslovnosť bola s dlhým *ó*.

2. Za neslovenské „prézle" zaužívalo sa *omrviny*. Zdá sa, že toto slovo so stránky odbornej dobre vyhovuje, lebo v odborných kuchárskych prácach (napr. v knihách odbornej učiteľky varenia Ľudmily Dullovej: Múčniky, 2. vyd. — Turč. Sv. Martin 1946 a Jedálne lístky na celý rok a kuchárske predpisy, 3. vyd. — Turč. Sv. Martin 1946) sa napospol používa.

3. Máte pravdu, že s krstnými menami sú ťažkosti. V našom poklade krstných mien sú zväčša mená kresťanské, medzinárodné, a okrem nich rozličné obmeny týchto mien z iných jazykov, najmä slovanských, ktoré sme vo svojom jazykovom povedomí cítili už ako mená iné. Preto u nás máme zväčša mená len z tohto úzkeho okruhu. Myšlienka prof. Stanislava, aby sa používaly staré slovenské osobné mená, je iste pekná, ale používať niektoré z nich by bolo možné až

vtedy, keby Povereníctvo vnútra do soznamu úradných krstných mien zaradilo i tieto mená.

Krstné meno „Šarolta" je podľa francúzskeho znenia maďarská úradná forma pre meno *Karolína* (ženská forma ku *Karol*). *F.*

Zámeno s v o j. (E. Š., B.) — 1. O správnom používaní prisvojovacieho zvratného zámena *svoj* platí pravidlo: Zámenom *svoj* privlastňujeme podmetu. Jeho používanie závisí teda od ustrojenia vety. Slovák má vo svojom povedomí toto pravidlo z domu i vtedy, keď nevie rozoberať vety. Jazykový cit pre správne používanie zámena *svoj* narúša sa vplyvom cudzích rečí i analogickým prenášaním výrazov so zámenami *môj, náš, tvoj, váš, jeho, jej, ich* z viet, kde sú na mieste, keď sa neprisvojuje podmetu. Napr.: *Náš* list Vás prekvapil. Ale: *Svojím* listom sme Vás prekvapili. V každej pravidelnej vete sú dva základné členy: podmet a prísudok. Podmetom je osoba alebo vec, o ktorej sa vo vete hovorí, v prísudku je výpoveď, t. j. čo sa hovorí o podmete. Na podmet sa pýtame otázkou *kto?* alebo *čo?*, na prísudok: Čo robí podmet? Čo sa deje s podmetom? Podľa týchto výkladov správne sa používa zámeno *svoj* i v takýchto vetách: Svojím listom zo dňa... sme Vás požiadali..., Svojím listom zo dňa... napísali ste nám... (Nie: „Naším listom sme Vás požiadali", „Vaším listom ste nám oznámili"), Odvolávame sa na svoj list (Nie: „Odvolávame sa na náš list"). Výnimočne možno použiť prisvojovacie zámeno osobné, keď privlastňujeme niekomu len formálne. Napr.: Hovoríme o našich najmladších spisovateľoch. (Nie: „Hovoríme o svojich najmladších spisovateľoch"). Privlastňovaný predmet nepatrí len samému podmetu, lež širšiemu celku, v ktorom je i hovoriaci. Niekedy sa zdá, že osobným zámenom privlastňuje sa dôraznejšie než zvratným. To je správne vtedy, keď privlastňujeme niekomu, kto je podmetom len gramaticky, nie vecne. (Obšírnejšie poučenie je v článku časopisu Slovenská reč XI, 1943—1944, 289). *ej.*

Tlačiareň Wiko, Košice. — Vo svadobných oznamoch správne sú takéto texty:

X. Y. dovoľujú si oznámiť, že *ich sobáš bude* toho a toho, tam a tam;

že ich *manželstvo* (manželský sväzok ap.) bude požehnané...

České slovo *sňatek* nedá sa nahradiť úplne slovom *sobáš*, pretože *sňatek* má vlastne dva významy: 1. spojenie muža a ženy do manželstva, 2. svadba, sobáš. *Požehnávať* sa má predovšetkým *manželstvo, manželský sväzok* ap., nielen *svadba, sobáš. Sobáš* je svadba, obrad v kostole ap. Nedorozumenia sú práve preto, že sa u nás začalo používať české slovo *sňatek* v poslovenčenej podobe s *-o-* (sňatok), a keď sa neskoršie začalo nahrádzať slovom *sobáš* (z maď.), nezmenila sa fráza, ktorá bola dobrá v spojení s čes. sňatek. No spojenie „ich sobáš bude požehnaný" pokladáme za neslovenské, pretože sa

cíti ako nesmyselné. Preto odporúčame dávať na svadobné oznámenia uvedené texty, z ktorých prvý je jednoduchší, ale vhodný najmä pri civilnom sobáši (prosté oznámenie — sobáš — bude tam a tam), druhé slávnostnejšie, náboženského zafarbenia (manželstvo, manželský sväzok bude požehnaný). *ej.*

Nocľaha? (E. Sch., P.) — V slovenských nárečiach okrem tvaru *nocľah* vyskytuje sa i tvar *nocľaha.* Kým spisovný jazyk bol menej ustálený, takéto nárečové tvary prenikaly i do literatúry, takže napr. i v Slovenskom frazeologickom slovníku Petra Tvrdého (II. vyd. z r. 1933) za tvarom *nocľah* na druhom mieste uvádza sa i *nocľaha.* Dnes tvar *nocľaha* hodnotí sa ako nárečový. V spisovnom jazyku nie je už obvyklý, ako to vidno i z posledného vydania Pravidiel slovenského pravopisu (z r. 1940), kde sa už neuvádza. Správna je teda veta: „...inak neručíme za rezervovanie nocľahu" (resp. izby), no nie je správny tvar *„nocľahy"*. *ej.*

Vo Smokovciach, či v Smokovcoch? (K. P., D. S.) — Vyskytly sa pochybnosti, čo je správne: *v Smokovciach, vo Smokovciach, v Smokovcoch, vo Smokovcoch.* Ide tu o dve veci: 1. či predložka *v* pri tomto slove má byť so samohláskou *o,* t. j. vokalizovaná, či má byť bez vokálu; 2. ako sa skloňuje miestne meno *Smokovce.*

Stručné poučenie o prvej otázke nájdete v Pravidlách slovenského pravopisu (1940) na str. 45. Tam sú dve poznámky: „V spisovnom jazyku vokalizované predložky maly by sa užívať iba v tých prípadoch ako v živej reči." „Predložka *vo* užíva sa najmä tam, kde by vznikla ťažko vysloviteľná skupina spoluhlások na začiatku slov." Podľa týchto poučiek vokalizovanie predložiek je dosť ľubovoľné. Staršia jazykoveda opierala sa tu o tzv. jerové pravidlo, dnes hľadáme zákonitosť v súčasnom jazyku. A v takýchto prípadoch, ako je predl. *v, vo,* kde je viac možností, rozhoduje úzus, t. j. správnejšie je to, čo je obvyklejšie u ľudí, hovoriacich spis. jazykom. Podľa nášho úzu obvyklejší tvar je *v Smokovci* bez *o* pri predložke *v.*

Pochybnosti o skloňovaní miestneho názvu *Smokovce* vznikly preto, že skutočne mnoho muž. mien prešlo k ženskému skloňovaniu v miestnych názvoch, kde sú pomnožné, ako Bánovce, Čelovce, Michalovce, Moravce ap. Pochod bol takýto: Meno, ktoré v sg. znelo Moravec, v plur. nom. Moravci, ak. Moravce stalo sa miestnym názvom ako pomnožné. Forma akuzatívu *Moravce* dostala i funkciu nominatívu a podľa typu slov *nožnice, nohavice* prešiel názov k ženskému vzoru ulica, plur. ulice. Pri názve *Smokovce* je veľmi živá asociácia s názvom Smokovec v singulári muž. rodu, preto ho dnes nemožno skloňovať podľa ženského rodu, hoci vývin môže ísť tým smerom. Správny je teda tvar *v Smokovcoch* (nie v Smokovciach). *ej.*

Oprava. — V predošlom dvojčísle SR na str. 132 má byť namiesto nesprávne vytlačeného výrazu „vražba — nepriateľstvo", správne *vražda — nepriateľstvo.*

Vedie redakčný kruh. Zodpovedný redaktor Eugen Jóna. Vydáva Matica slovenská. Tlačí Neografia, úč. spol. v Turčianskom Svätom Martine.
Toto dvojčíslo vyšlo v októbri 1946.